

VMBO Zorg & welzijn voor een brede basis

Verduidelijken, vereenvoudigen en actualiseren

VMBO Zorg & welzijn voor een brede basis

Verduidelijken, vereenvoudigen en actualiseren

Mei 2010
Visiegroep Zorg & welzijn

Colofon

Titel: VMBO Zorg voor een brede basis, visiedocument sector Zorg & welzijn vmbo

Auteurs: leden visiegroep Zorg & welzijn

Eindredactie: Jacqueline Kerkhoffs en Jaap de Kruijf

Uitgave: Stichting Platforms VMBO (in samenwerking met het platform Zorg & welzijn

Postbus 59

7630 AB Ootmarsum

Exemplaren van dit visiedocument zijn bij het platform Zorg & welzijn en SPV te bestellen of via de website te downloaden (www.platformzorgenwelzijn.nl en www.platformsvmbo.nl)

Voorwoord

Toen het vmbo³ in 1999 werd ingevoerd ontstonden er binnen de sector Zorg & welzijn drie beroepsgerichte programma's: Verzorging, Uiterlijke Verzorging en Zorg en welzijn breed. De programma's Uiterlijke verzorging en Verzorging zijn de een meer traditionele variant (het 'smalle' programma). Het intrasectorale programma Zorg & welzijn breed is een meer vernieuwende variant (het 'brede' programma). In deze variant zijn ook elementen uit het afdelingsprogramma 'Uiterlijke Verzorging' opgenomen. Het afdelingsprogramma Uiterlijke verzorging heeft vanaf de invoering van het vmbo een aparte positie ingenomen in de sector Zorg & welzijn.

Bij de invoering van het vmbo bleek dit een goede pragmatische oplossing waarbij voor de meer traditionele scholen een alternatief geboden werd met het programma Verzorging, daarnaast werd met het intrasectorale programma Zorg & welzijn breed, de mogelijkheid geboden aan scholen om een meer brede kijk te ontwikkelen. In de praktijk bleken beide varianten ten aanzien van de doorstroom naar het mbo gelijkwaardig te zijn. Beide programma's werden op dezelfde wijze door het mbo gewaardeerd. Scholen gebruikten in de loop der jaren beide programma's zelfs naast elkaar (in één schoolgebouw, maar voor verschillende leerwegen). Vanaf de invoering van het intrasectorale programma Zorg & welzijn breed hebben scholen moeite met de UV-onderdelen in dit programma. Voor docenten 'verzorging' zijn vooral de onderdelen haarverzorging 'branchevreemde' onderwerpen waar ze geen opleiding voor hebben gehad.

Vanaf de invoering van het vmbo is de afdeling Uiterlijke verzorging veel kleiner geweest dan de andere twee afdelingen binnen de sector Zorg & welzijn. Al voor de invoering van het vmbo bestonden er twee afzonderlijke platforms (Verzorging/Zorg & welzijn en Uiterlijke verzorging) die elk een eigen ontwikkeling doormaakten. Bij de ontwikkeling en invoering van het vmbo is er discussie geweest over de vraag of de afdeling Uiterlijke verzorging tot de sector Zorg & welzijn of tot de sector Economie behoort. Dit laatste vanwege de economische aspecten binnen Uiterlijke verzorging. Het platform Uiterlijke verzorging heeft zich in 2010 aangesloten bij de sector Economie en in 2011 besloten met het ministerie van OCW in gesprek te gaan over 'overplaatsing' van de afdeling van Zorg & welzijn naar Economie. De afdeling Uiterlijke verzorging blijft in deze notitie verder buiten beschouwing, waar het gaat om de vakspecifieke vaardigheden als haarverzorging en schoonheidsverzorging. Bekeken moet worden of oriëntatie op de sector Uiterlijke verzorging een plek kan krijgen binnen het te ontwikkelen programma Zorg & welzijn.

In de loop van de jaren is het leerlingaantal in het afdelingsprogramma 'Verzorging' gedaald en stijgt het aantal leerling dat onderwijs volgt op basis van het intrasectorale programma. Dit hoewel de klachten over de UV-componenten aanhouden. Het brede programma wordt klaarblijkelijk ervaren als beter passend in de onderwijsvisie van scholen waarbij een breed-oriënterend aanbod in elke sector wordt voorgestaan.

Vrij snel na de invoering van het vmbo zijn onderwijskundige ontwikkelingen gericht op de sector Zorg & welzijn ter hand genomen. De Werkpleksimulatie (WPS) is ontwikkeld en voor beide programma's in de sector Zorg & welzijn haast gelijktijdig ingevoerd. Vrijwel alle vmbo-scholen die onderwijs in de sector Zorg & welzijn aanbieden werken tegenwoordig met de werkpleksimulatie. In de werkpleksimulatie wordt het werken in werkvelden die onderdeel uitmaken van de sector Zorg & welzijn 'gesimuleerd'. De WPS kent werkvelden (hoekjes in een grote ruimte) voor verpleging/verzorging, werken met kinderen, zorg voor ouderen, uiterlijke verzorging, een huiskamer, enz. De leerlingen rouleren met opdrachten langs de verschillende werkplekken.

De aanvankelijke emotie rond invoering van een 'breed' en een 'smal' programma blijkt verdwenen en de programma's worden nu functioneel gevonden, passend bij de leerweg en de leerling. Beide programma's blijken geen belemmeringen te kennen waar het de relatie met bedrijven en instellingen betreft.

Op zich is dit verklaarbaar omdat de gerichtheid op vaardigheden en de kennismaking met een aantal werkvelden voor beide programma's vrijwel gelijk luidend is.

Terugblikkend kan gezegd worden dat ondanks twee afzonderlijke programma's in de sector vmbo Zorg & welzijn er voor de buitenwacht (MBO, instellingen, branche-organisaties en het kenniscentrum) een beeld van één vmbo sector is ontstaan.

---

³ Als er in deze notitie over vmbo wordt gesproken gaat het om de derde en vierde klas. De eerste twee jaar voortgezet onderwijs vormen de onderbouw. Deze eerste twee jaar komen in deze notitie niet of nauwelijks aan de orde.

Dankzij het WPS-project en de impulsen via de netwerkbijeenkomsten heeft deze sector zich ontwikkeld tot een op vernieuwing gerichte vmbo-sector.

Na vijftien jaar ontstaat er echter een roep om vernieuwing. Deze heeft verschillende redenen:

- De examenprogramma's zijn inmiddels 15 jaar oud;
- De bestaande programma's zijn niet gericht op de volle breedte van de sector Zorg & welzijn zoals deze zich ontwikkelt in de praktijk van bedrijven en instellingen;
- Scholen hebben behoefte aan één programma dat als basis kan dienen voor zowel brede oriëntatie als smalle 'vakvrouw/vakman' routes, zogenaamde diepte oriëntatie.
- Het mbo heeft zich ontwikkeld naar competentiegericht onderwijs;
- Instellingen/bedrijven, branches en het mbo vragen om een betere aansluiting vmbo-mbo;
- Instellingen/bedrijven vragen om meer algemene vaardigheden dan op dit moment in het programma zitten
- Het vmbo heeft, met name in de sector Zorg & welzijn een nog sterker oriënterend karakter gekregen dan voorheen.

Vanuit het platform VMBO Zorg & welzijn is het initiatief genomen om, in samenwerking met branche-organisaties, vervolgonderwijs (mbo en btg GDW), kenniscentrum, overkoepelende organisaties zoals VNO-NCW-MKB Nederland en de Stichting Platforms VMBO (SPV) voorstellen te ontwikkelen voor een nieuwe invulling van het onderwijs binnen de sector Zorg & welzijn van het vmbo.

Deze invulling wordt met name gezocht in de vorm van een kernprogramma met - indien gewenst in deze sector - daarop aansluitend keuzeprogramma's (zie het SPV onderzoek 'VMBO Herkend').

Om voorstellen uit te werken wordt op verzoek van het platform VMBO Zorg & welzijn een visiedocument ontwikkeld dat besproken wordt in de brede commissie geïnitieerd door VNO-NCW-MKB Nederland maar ook in de gremia van de platformorganisatie, het mbo en SPV.

Dit visiedocument moet bouwstenen opleveren om in komend overleg met de overheid (ministeries van OCW en EL&I) daadwerkelijk te kunnen starten met een formele vernieuwing van beroepsgerichte programma's in het vmbo.

Guido Beckers, voorzitter Stichting VMBO Platform Zorg & welzijn.

Inhoudsopgave

	Voorwoord	5
	Inhoudsopgave	7
1	Inleiding	9
2	De sector Zorg & welzijn in het vmbo	11
2.1	Leerlingaantallen	11
2.2	Intra- en intersectorale programma's	12
2.3	Het vakkenpakket	13
2.4	Examenprogramma en examens	14
2.5	Ontwikkelingen in de afgelopen jaren	15
2.6	Stand van zaken vmbo Zorg & welzijn	17
2.7	Conclusie	18
3	Ontwikkelingen in het mbo	21
3.1	Leerwegen en niveaus	21
3.2	Doorstroom vmbo - mbo	22
3.3	Kwalificatiedossiers	24
3.4	Loopbaan en burgerschap	25
3.5	Taal, rekenen en Engels	25
3.6	Domeinen	25
3.7	Aanbevelingen	26
4.	De arbeidsmarkt in Zorg & welzijn	27
4.1	Trends en ontwikkelingen in de sector	27
4.2	Ontwikkelingen in vraag en aanbod op de arbeidsmarkt	28
4.3	Gevolgen voor het onderwijs	31
5	Toekomst sector Zorg & welzijn vmbo	33
5.1	VMBO Zorg & welzijn naast de andere vmbo sectoren	33
5.2	Verduidelijken, vereenvoudigen en actualiseren	33
5.3	Professionaliseren docenten	35
5.4	Positie GL en TL	36
	Bijlage 1 Samenstelling van visiegroep	37
	Bijlage 2 Opleidingsdomeinen mbo	38
	Bijlage 3 Geraadpleegde documenten	40

1. Inleiding

Het vmbo verzorgt kwalitatief hoogstaand onderwijs. In de afgelopen tien jaar heeft het vmbo zich ontwikkeld tot een vorm van onderwijs die leerlingen goed voorbereid op hun vervolgopleiding. Onderzoek wijst uit dat Nederland er telkens weer in slaagt, met name zwakkere leerlingen, op een hoger niveau te brengen.

Hoewel er sprake is van één vmbo wordt steeds duidelijker dat de sectoren binnen het vmbo totaal verschillend zijn. Dit geldt niet alleen voor het aantal beroepsgerichte programma's dat binnen een sector wordt aangeboden, variërend van veertien in de sector Techniek tot twee in de sector Zorg & welzijn, maar bijvoorbeeld ook voor de doorstroom van leerlingen. In de sector Techniek stroomt ongeveer 50% van de leerlingen door naar een BBL-traject op niveau 2 en worden vmbo-leerlingen vaak onder hun niveau geplaatst in het mbo. In de sector Zorg & welzijn stromen vrijwel alle leerlingen door in een BOL-traject en komt het niet zelden voor dat ze boven hun niveau geplaatst worden (een leerling met het diploma basisberoepsgerichte leerweg wordt, op basis van het advies van het vmbo en een intakegesprek bij het mbo toegelaten tot een niveau 3 opleiding). ECBO onderzoek wijst uit dat dit beter is voor de leerlingen dan plaatsing onder niveau. In hoofdstuk 3 komen we hierop terug.

De sector Zorg & welzijn van het vmbo staat over het algemeen niet ter discussie. Wil men in de sector Techniek de oude ambachtschool terug, in de sector Zorg & welzijn is geen sentiment naar de oude huishoudschool. Dit komt ook omdat beide vormen van onderwijs, ambachtschool en huishoudschool, vanuit een heel andere traditie ontwikkeld zijn en een tegengestelde ontwikkeling hebben doorgemaakt. De ambachtschool had vanaf de oprichting de taak goede ambachtslieden op te leiden (een taak die van lieverlee over genomen is door het mbo), de huishoudschool had als taak goede huisvrouwen op te leiden, een taak die langzaam veranderd is in een voorbereidende beroepsopleiding gericht op de sector Zorg & welzijn.

Gezien het maatschappelijk belang van deze sector en de continu groeiende vraag naar goed opgeleide werknemers, hebben de vmbo programma's in de sector Zorg & welzijn een duidelijk voorbereidende taak gekregen.

In 2009 heeft de Stichting Platforms VMBO een onderzoek, uitgevoerd onder docenten en middenmanagement van vmbo-scholen naar de toekomst van het vmbo, en hen onder andere gevraagd wat volgens hen de functie is van het vmbo. Opvallend was dat in de sector Zorg & welzijn niemand zei dat het vmbo een beroepsopleidende functie heeft. Het vmbo heeft vooral een voorbereidende functie (82%) volgens de respondenten.

Zowel in de sector Techniek als in de sector Zorg & welzijn speelt nu en in de toekomst, een grote vraag naar arbeidskrachten in de toekomst. De arbeidsmarkt van Zorg & welzijn komt zeer waarschijnlijk onder spanning te staan, waar er in de toekomst meer mensen zijn die vragen om zorg dan dat er werknemers zijn die zorg kunnen bieden. In krimpregio's (Limburg, Zeeuws Vlaanderen, het noorden van Nederland) is deze spanning al actueel. Daar neemt het aantal ouderen en zorgvragers toe, terwijl het aantal potentiële werknemers door demografische ontwikkelingen en trek uit de regio, afneemt. Dit legt druk bij het vmbo om leerlingen te interesseren en voor te bereiden op een opleiding in de sector Zorg & welzijn én hen ook in deze sector te behouden.

In 1999 is het vmbo ingevoerd. In de sector Zorg & welzijn werden twee beroepsgerichte vakken (gezondheidskunde en huishoudkunde) samengevoegd. Deze samenvoeging is vrij geruisloos verlopen. Het examenprogramma op basis waarvan de beroepsgerichte programma's gegeven worden is in 1996/1997 ontwikkeld. In 2007 heeft er een globalisering van de eindtermen plaatsgevonden. Dat wil zeggen dat de eindtermen op een meer algemeen niveau beschreven zijn, minder gedetailleerd. Dit geldt met name voor de eindtermen die afgesloten worden met een schoolexamen. De eindtermen die afgesloten worden in het centraal examen zijn nader gespecificeerd in een syllabus, die dezelfde inhoud kent als het examenprogramma van voor de globalisering. Tijdens deze globaliseringsslag heeft er geen actualisering plaatsgevonden. Het examenprogramma is nu ongeveer 15 jaar oud. Intussen zijn de ontwikkelingen in de werkvelden doorgegaan. Het examenprogramma sluit hier onvoldoende op aan. Daarnaast moet geconstateerd worden dat het examenprogramma vooral verzorgingselementen in zich heeft en weinig aandacht besteed aan welzijn.

Doordat de sector Zorg & welzijn, zoals hiervoor genoemd, maar twee afdelingen kent in het vmbo, kennen de afdelingen een heel breed karakter. Leerlingen maken kennis met heel veel verschillende vervolgopleidingen en werkvelden, maar krijgen niet de kans zich in een of meer vervolgopleidingen en/of werkvelden wat meer te verdiepen om zich zo wat beter te kunnen oriënteren en een betere keuze te maken. ECBO onderzoek laat zien

dat leerlingen de uiteindelijke keuze voor een beroepsopleiding in het mbo dan ook uitstellen. De leerlingen kiezen in het algemeen voor een brede opleiding waar ze nog alle kanten mee opkunnan en/of switchen van opleiding. Door een betere oriëntatie in het vmbo kan dit voorkomen worden. Deze betere oriëntatie hoeft niet gezocht te worden in het opsplitsen van één afdeling in meerdere (smalle) afdelingen, de teruglopende leerlingenaantallen in het vmbo laat dit ook niet toe. De oriëntatie kan beter gevonden worden in een veel aandacht voor loopbaanoriëntatie en –begeleiding (LOB) en een andere opbouw van het programma, waardoor niet alle leerlingen alles moeten doen, maar er ruimte is voor keuzes en voorkeuren van leerlingen.

Dit document wil een basis leggen onder de doorontwikkeling van de sector Zorg & welzijn van het vmbo.

Doorontwikkeling in de zin van:

- Actualisering van het beroepsgericht programma, zodat het beter aansluit op de beroepsopleidingen en beroepspraktijk.
- Doorontwikkeling van het programma in een kernprogramma en keuzeprogramma's, waardoor leerlingen meer dan nu het geval is, zich kunnen verdiepen in één of meer werkvelden van hun keuze en zo toegroeien naar de keuze voor een beroepsopleiding in het mbo.
- Ontwikkeling van een op de sector gericht LOB-programma voor alle vmbo-leerlingen, maar met name voor leerlingen in de gemengde en theoretische leerweg, zodat ze levenechte ervaringen op kunnen doen in het werkveld, daarop leren reflecteren en, zo mogelijk, kiezen voor een vervolgopleiding in de sector Zorg & welzijn.
- Advisering over de keuze en inhoud van algemene vakken passen bij de sector Zorg & welzijn van het vmbo, zodat ook in deze algemene vakken een basis wordt gelegd voor een opleiding en werk in de sector Zorg & welzijn. Dit betekent dat er in het vmbo vooral aandacht besteedt moet worden aan taal en rekenen en aan algemene sociale vaardigheden.

De doorontwikkeling die wordt voorgestaan kan binnen het huidige vmbo-stelsel gerealiseerd worden. We roepen dus geen stelseldiscussie op, maar een programmadiscussie.

Hiervoor zijn verschillende ontwikkelingen en onderzoeken kort aangestipt, in het vervolg van deze notitie komen zij uitgebreider aan bod. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de sector Zorg & welzijn in het vmbo en ontwikkelingen die zich daar hebben voorgedaan. Hoofdstuk 3 schenkt aandacht aan het mbo en de doorstroom van vmbo naar mbo. In hoofdstuk 4 komen ontwikkelingen op de arbeidsmarkt aan de orde. De hoofdstukken 2, 3 en 4 worden afgesloten met conclusies. Deze conclusies vormen de ingrediënten voor de sector Zorg & welzijn in het vmbo in de toekomst waarop in hoofdstuk 5 wordt ingegaan. In dit hoofdstuk staan concrete voorstellen voor de doorontwikkeling van deze sector.

2. De sector Zorg & welzijn in het vmbo

Sinds de invoering van het vmbo bestaat de sector Zorg & welzijn uit drie afdelingen:

- Uiterlijke verzorging
- Verzorging
- Zorg & welzijn breed.

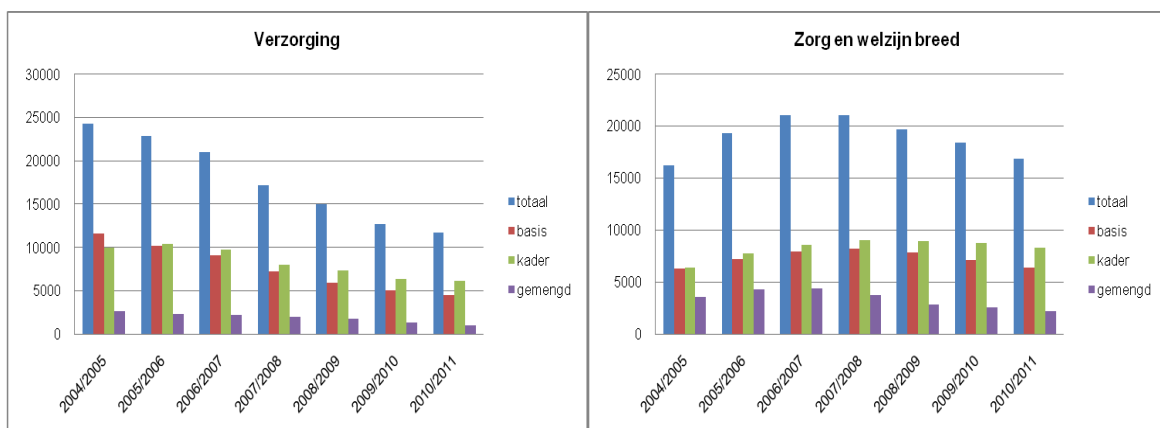
Alle programma's kunnen aangeboden worden in de verschillende beroepsgerichte leerwegen van het vmbo, te weten de basisberoepsgerichte leerweg, de kaderberoepsgerichte leerweg en de gemengde leerweg. De theoretische leerweg kent weliswaar een vakkenpakket gericht op de sector Zorg & welzijn, maar geen beroepsgericht programma. Leerlingen in de Theoretische leerweg kiezen op basis van een pakket van algemene vakken voor een sector. Als een TL-leerling het vak biologie in zijn pakket heeft, heeft hij daarmee bijna automatisch gekozen voor de sector Zorg & welzijn.

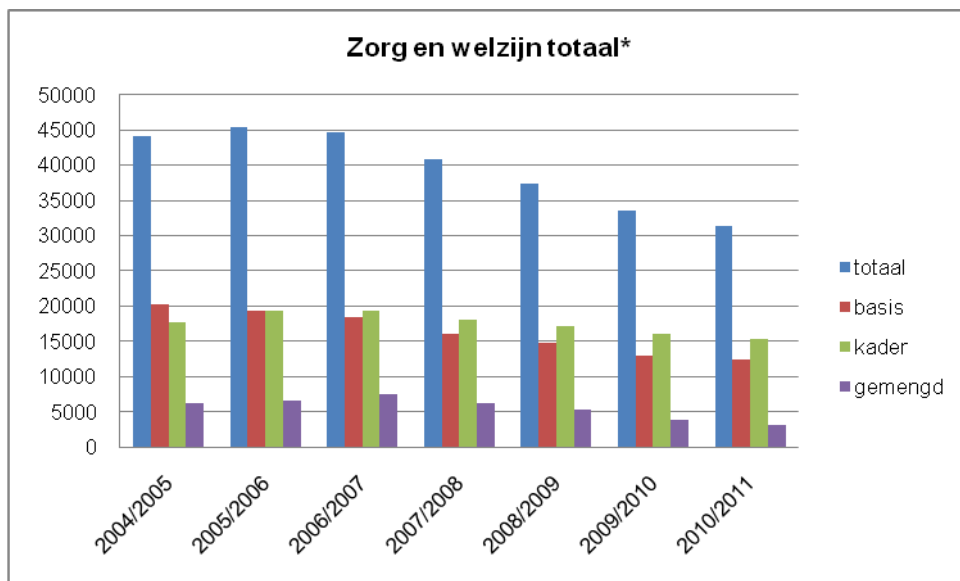
2.1. Leerlingaantallen

De sector Zorg & welzijn is in het vmbo de grootste sector met 25% van de leerlingen (22% Economie, 23% Techniek, 17% Intersectoraal, 13% groen). In onderstaand schema is dit weergegeven. In het schooljaar 2010-2011 volgden in totaal 126.586 leerlingen een beroepsgericht programma van het vmbo, waarvan 33.331 de sector Zorg & welzijn.

Onderstaande tabellen geven een overzicht over de verdeling van de leerlingen over de verschillende beroepsgerichte afdelingen en leerwegen.

*inclusief uiterlijke verzorging

Op basis van bovenstaande tabellen kunnen een aantal conclusies getrokken worden:

- Het leerlingaantal loopt geleidelijk terug. Dit geldt voor het hele vmbo. Inclusief de Theoretische leerweg is het totaal aantal leerlingen in het vmbo de afgelopen jaren terug gelopen van 226.313 in het schooljaar 2004-2005 tot 207.418 in het schooljaar 2009-2010
- De gemengde leerweg trekt in alle sectoren en ook in de sector Zorg & welzijn relatief weinig leerlingen. Vanaf de start van het vmbo is de gemengde leerweg de kleinste leerweg gebleken. Binnen de sector Zorg & welzijn trekt de gemengde leerweg steeds minder leerlingen. In het schooljaar 2009-2010 waren dit er in totaal 3.838 (1.293 in de afdeling Verzorging, 2.554 in de afdeling Zorg & welzijn breed)
- In de loop der jaren kiezen steeds meer scholen voor het programma Zorg & welzijn (breed). Het aantal leerlingen in deze intrasectorale afdeling daalt minder snel dan het aantal leerlingen in de afdeling Verzorging. Verhoudingsgewijs wordt het aandeel van het intrasectoraal programma in de sector Zorg & welzijn groter.
- Er is een kleine verschuiving zichtbaar tussen de basis- en de kaderberoepsgerichte leerweg. In de basisberoepsgerichte leerweg komen minder leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg juist meer. Andere sectoren laten deze verschuiving niet zien.

Afgewacht moet worden welke invloed de invoering van de referentieniveaus taal en rekenen en de verzwaring van de exameneisen zal hebben op leerlingstromen. De verwachting is dat door de invoering van deze maatregelen het aantal vmbo-leerlingen toe zal nemen. Daarnaast zal het aantal leerlingen in met name de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo toenemen door de bezuinigingen op passend onderwijs. Minder leerlingen zullen gebruik kunnen maken van het speciaal onderwijs en daarom naar het vmbo komen. Hierdoor zal de problematiek in het vmbo toenemen.

Door demografische ontwikkelingen neemt het totale leerlingaantal af, waardoor er minder leerlingen in het vmbo komen. In sommige regio's van Nederland speelt dit op dit moment (2011) al in alle hevigheid. In deze regio's (Limburg, Zeeuws Vlaanderen, Groningen) neemt het aantal leerlingen sterker af dan in andere delen van het land, terwijl de vraag naar arbeidskrachten juist toeneemt. Dit geldt vooral in de sector Zorg & welzijn. In deze regio's vergrijsst de bevolking sterker dan in andere delen van het land. De vraag naar mensen werkzaam in de sector Zorg & welzijn neemt toe, terwijl het potentieel aan arbeidskrachten afneemt. Dit maakt het in deze regio's extra noodzakelijk programmatische maatregelen te nemen waardoor meer leerlingen kiezen voor de sector Zorg & welzijn.

2.2 Intra- en intersectorale programma's

Het vmbo kent naast afdelingsprogramma's intra- en intersectorale programma's.

Intrasectoraal programma

De intrasectorale programma's bevinden zich in een sector en combineren verschillende onderdelen van die sector in zich. Voor alle sectoren van het vmbo zijn er één of meer intrasectorale programma's ontwikkeld die tot doel hadden leerlingen een bredere oriëntatie op de sector te bieden.

Voor de sector Zorg & welzijn is dit het programma Zorg & welzijn breed dat onderdelen van Verzorging en Uiterlijke verzorging in zich heeft.

Dit programma is bijna gelijk met de afdelingsprogramma's ontwikkeld en ingevoerd in 1999. Aanvankelijk was er veel weerstand tegen het intrasectorale programma, omdat er UV-onderdelen inzitten en docenten verzorging (toen nog huishoudkunde, gezondheidskunde) niet opgeleid waren om deze programma-onderdelen te geven. Inmiddels is de weerstand afgenomen, maar blijven docenten moeite houden met de UV-onderdelen, veel scholen lossen dit op in de vorm van workshops die verzorgt worden door gastdocenten.

Intersectorale programma's

Sinds 2008 mogen alle vmbo-scholen intersectorale programma's aanbieden. Deze zogenaamde extrareguliere programma's combineren onderdelen van verschillende sectoren. Voor Zorg & welzijn zijn twee van deze programma's interessant, namelijk:

- Sport, dienstverlening en veiligheid, een programma dat voorbereidt op beroepen in de veiligheidssector, maar ook op bijv. een sportopleiding
- Het Intersectorale programma met als differentiaties dienstverlening en commercie en dienstverlening en techniek (er is ook nog techniek en commercie)

2.3 Vakkenpakket

De leerlingen in de sector Zorg & welzijn volgen les in de vakken:

Verplichte deel	- Nederlands
	- Engels
Sector verplichte deel	- Biologie
	- Één vak uit: maatschappijleer II, Aardrijkskunde, Geschiedenis, Wiskunde
Vrije deel	- Beroepsgericht programma

Leerlingen in de gemengde leerweg kiezen nog een derde algemeen vak. Zij hebben les in 5 avo-vakken en het beroepsgericht programma, dat in deze leerweg de omvang heeft van vier uur per week. In de basis- en de kaderberoepsgerichte leerweg omvat het beroepsgericht programma ten minste 12 uur per week in de leerjaren 3 en 4.

Leerlingen in de Theoretische leerweg volgen zes avo-vakken en geen beroepsgericht programma. Sommige scholen kiezen ervoor om – bijvoorbeeld in het kader van loopbaanoriëntatie – ook de TL-leerlingen een extra beroepsgericht vak aan te bieden. De Stichting Platforms VMBO is hier een warm voorstander van, omdat deze leerlingen zo ten minste enige ervaring opdoen in een beroepsgericht vak voor ze een keuze moeten maken voor een vervolgopleiding. SPV zou deze tendens ook graag doorgetrokken zien naar de havo.

Vertegenwoordigers van branche-organisaties in Zorg & welzijn pleiten ervoor in de Theoretische leerweg meer voorbereidende elementen te brengen van een sector, zodat de doorstroom van de TL naar een beroepsopleiding makkelijker verloopt.

In de politiek is al een tijd lang discussie over de vraag of er één verplicht sectorvak moet komen in plaats van twee. Leerlingen hebben hierdoor meer keuzevrijheid. Voor de sector Zorg & welzijn zou Biologie dan het sectorverplichte vak worden. Op dit moment is onduidelijk hoe deze discussie af zal lopen, een wetsvoorstel met het voorstel te komen tot één verplicht sectorvak is kortgeleden teruggetrokken voor behandeling. In mei 2011 vindt er een brede discussie plaats over het beroepsonderwijs in Nederland. De verwachting is dat het sectorvak dan opnieuw onderwerp van gesprek zal zijn.

Vanaf 2013-2014 moeten vmbo-leerlingen voldoen aan referentieniveaus taal (Nederlands) en rekenen. Bij afsluiting van hun opleiding moeten ze ten minste niveau 2F beheersen. Dit niveau geldt voor alle leerwegen in het vmbo en is gelijk aan het vereiste niveau voor mbo 1, 2 en 3.

Voor rekenen komt er een verplichte rekentoets. Hoe deze mee zal gaan tellen in de slaag- zakregeling van leerlingen is op dit moment nog onduidelijk. De exameneisen taal (nederlands) worden geeïkt aan de referentieniveaus en worden meegenomen in de eindexamens, met name in het examen Nederlands.

Vooral rekenen vormt voor leerlingen in de sector Zorg & welzijn een probleem. Het beeld bestaat dat het vaak al gaat om zwakke rekenaars die na de onderbouw geen rekenenonderwijs meer volgen. Slechts weinig leerlingen in de sector Zorg & welzijn volgen wiskunde.

De verwachting is dat het voor leerlingen in de sector Zorg & welzijn moeilijk wordt aan de rekeneisen te voldoen. Het platform Zorg & welzijn pleit voor extra rekenonderwijs voor deze leerlingen en integratie van rekenen in het beroepsgericht programma. Het Freudenthal Instituut heeft van dit laatste voorbeeld materiaal ontwikkeld in de vorm van RekenVOort.

Vanuit vervolgonderwijs en branches wordt veel belang gehecht aan taal en rekenen en wordt benadrukt dat hieraan in het programma Zorg & welzijn veel aandacht besteed moet worden. Ervaring leert dat leerlingen met een te laag taal- en rekenniveau instromen in een beroepsopleiding c.q. werk en dan tegen problemen aanlopen, bijvoorbeeld bij het schrijven van overdrachten.

Voor niveau 4 opleidingen in het mbo wordt Engels een verplicht onderdeel op een niveau dat vergelijkbaar is met het havo-niveau. Engels is belangrijk voor leerlingen die door willen stromen naar een hbo-opleiding.

Het werkveld in de sector Zorg & welzijn hecht niet zoveel waarde aan een goede beheersing van het Engels door mbo-afgestudeerden, maar dit vak lijkt een stuikelblok te worden voor leerlingen vooral voor leerlingen uit de kaderberoepsgerichte leerweg die in willen stromen in een opleiding op niveau 4 en voor leerlingen die met een diploma basisberoepsgerichte leerweg instromen in het mbo en daar doorstromen van niveau 2 of 3 naar 4. Als de plannen doorgevoerd worden is de kans groot dat (potentiele) mbo-studenten niet zullen kiezen voor een opleiding op niveau 4, omdat Engels voor hen een probleem is en dat terwijl het werkveld juist behoefte heeft aan medewerkers met een niveau 4 diploma.

Dit probleem wordt onderkend en er wordt naar een oplossing gezocht. Leerlingen die zakken voor Engels krijgen certificaten die aantonen dat ze hun opleiding, met uitzondering van Engels op voldoende niveau hebben afgerond, alleen leerlingen die ook slagen voor Engels krijgen een diploma.

De werkgroep Zorg & welzijn (vmbo- en mbo-vertegenwoordigers en branche-vertegenwoordigers georganiseerd in VNO-NCW) is tegen verzwaring van de diploma-eisen, zij ziet meer in een mbo-diploma met een extra aantekening voor Engels voor leerlingen die door willen stromen naar het hbo.

2.4 Examenprogramma en examens

SE – CE- CSPE

Examenprogramma's in het vmbo bestaan uit exameneenheden (onderwerpen) die weer onderverdeeld zijn in eindtermen. Het examen bestaat uit een Centraal Examen (CE) - dat op één moment landelijk wordt afgenomen - en Schoolexamens (SE). In het examenprogramma is vastgesteld welke exameneenheden in het CE worden getoetst. Alle exameneenheden die niet in het CE worden getoetst moeten in het schoolexamen getoetst worden. Scholen zijn zelf verantwoordelijk voor de inhoud en organisatie van de schoolexamens. Zij moeten dit vastleggen in een Programma voor Toetsing en Afsluiting (PTA)

De beroepsgerichte programma's in het vmbo worden afgesloten met een Centraal Schriftelijk Praktisch Examen (CSPE). Dit is een combinatie van theorie en praktijk. Het CSPE wordt landelijk ontwikkeld en vastgesteld en moet in een vastgestelde periode worden afgenomen. In het CSPE wordt een vastgesteld deel van het examenprogramma geëxamineerd, de andere exameneenheden moeten met een schoolexamen worden afgesloten.

Strengere eisen

De eisen rond zakken en slagen worden steeds strenger. Vanaf het schooljaar 2011-2012 worden er voor het VO, inclusief het vmbo, twee maatregelen ingevoerd:

- Leerlingen moeten gemiddeld een voldoende halen voor de vakken waarin ze centraal examen hebben gedaan
- Voor de basisberoepsgerichte leerweg wordt de verhouding SE – CE 50 – 50 bij het berekenen van het eindcijfer. Dit was 1/3 – 2/3. Voor alle andere leerwegen was de verhouding al 50 – 50.

Voor havo en vwo gaat daarnaast de regel gelden dat leerlingen voor de vakken Nederlands, Engels en Wiskunde slechts één vijf en twee zessen mogen hebben. Voor het vmbo wordt deze maatregel nog niet ingevoerd eerst wordt afgewacht wat de consequenties zijn van de invoering van het referentiekader taal en rekenen.

Globale eindtermen

In 2006 zijn alle examenprogramma's voor het vmbo opnieuw geformuleerd. Dit heeft erin geresulteerd dat exameneenheden nog maar bestaan uit één of twee eindtermen die heel globaal aangeven wat er van leerlingen verwacht wordt. Voor de exameneenheden die met een centraal examen worden afgesloten zijn syllabi ontwikkeld waarin vrij gedetailleerd staat wat leerlingen moeten kennen en kunnen. Voor exameneenheden die met een schoolexamen worden afgesloten (twee derde van het geheel) bestaan deze gedetailleerde voorschriften niet en kunnen docenten zelf besluiten op welke manier ze een onderwerp aan de orde stellen en hoeveel tijd ze eraan besteden. Dit geeft docenten ruimte meer of minder aandacht aan deze exameneenheden te besteden en daarnaast andere onderwerpen aan de orde te stellen. Binnen de sector Zorg & welzijn zijn maar weinig docenten (19%) op de hoogte van de ruimte die examenprogramma's bieden. 60% zegt ongeveer op de hoogte te zijn, 19% is niet op de hoogte van de ruimte die er is, en 2% zegt dat zijn examenprogramma nog niet geglobaliseerd is. Hiermee kijken deze docenten nauwelijks af van collega's in andere sectoren. (bron: VMBO Herkend 2009)

Verskil tussen leerwegen en examenprogramma's

In het examenprogramma, van zowel Verzorging als Zorg & welzijn breed, wordt nauwelijks verschil gemaakt tussen de verschillende leerwegen. Leerlingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg moeten vrijwel hetzelfde examenprogramma doorlopen, een enkele exameneenheid geldt niet voor de basisberoepsgerichte leerweg.

In het Centraal Examen wordt wel onderscheid gemaakt tussen de beide leerwegen. De vragen voor de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg zijn makkelijker dan die voor de leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg.

De gemengde leerweg heeft een eigen examenprogramma.

Aan de eindtermen vmbo is bij de ontwikkeling en de bijstelling geen taxonomie gekoppeld die het beheersingsniveau aangeeft. In 1997, bij de ontwikkeling van de examenprogramma's is hier vanuit de sector Zorg & welzijn sterk op aangedrongen, maar zonder resultaat.

2.5 Ontwikkelingen in de afgelopen jaren

In het vmbo hebben zich sinds de start van deze vorm van onderwijs verschillende ontwikkelingen voorgedaan, waardoor het mogelijk is geworden leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg meer praktisch aan te bieden en op een meer efficiënte manier naar een diploma op niveau 2 mbo te helpen. Er zijn twee type ontwikkelingen te onderscheiden:

- Programmavarianten onder het niveau van de basisberoepsgerichte leerweg, het gaat hierbij om:
  - leerwerktrajecten
  - Assistentenopleidingen (niveau 1-mbo) in het vmbo
- Programmavarianten die tot doel hebben de doorlopende leerlijn vmbo-mbo te optimaliseren. Hierbij gaat het om:
  - Leergang VM2
  - Vakcolleges

Programmavarianten van de basisberoepsgerichte leerweg

Het vmbo had, mede, tot doel het niveau van het onderwijs te verhogen. Waar voor de invoering van het vmbo verschillende niveaus onderscheiden werden met de aanduiding A, B, C en D, moest het vmbo alle leerlingen tenminste op B-niveau laten uitstromen. De basisberoepsgerichte leerweg werd qua niveau dan ook ongeveer gelijk gesteld met dit B-niveau.

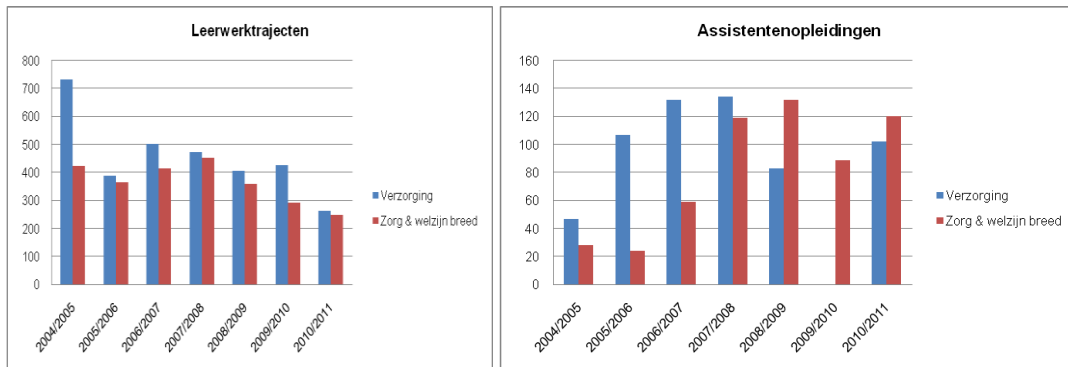
Voor veel leerlingen is deze missie gelukt, maar er bleven in het vmbo leerlingen die uit dreigden te vallen zonder diploma of het onderwijs voortijdig dreigden te verlaten omdat de opleiding voor hen te moeilijk was. Om dit te voorkomen zijn er 'onder' de basisberoepsgerichte leerweg twee opleidingsvarianten ontstaan bedoeld voor leerlingen die niet het hele programma van de basisberoepsgerichte leerweg met goed gevolg konden volgen: de leerwerktrajecten en de assistentenopleiding.

Aan beide opleidingsvarianten nemen maar weinig leerlingen deel, dit geldt niet alleen voor de sector Zorg & welzijn, maar voor alle vmbo-sectoren.

Leerwerktrajecten

De leerwerktrajecten zijn in 2001 ingevoerd. Leerlingen die niet in staat zijn het volledige programma van de basisberoepsgerichte leerweg te volgen kunnen een aangepast programma aangeboden krijgen bestaande uit ten minste het beroepsgerichte programma van een afdeling én Nederlands. Daarnaast kan een school extra

programma-onderdelen toevoegen. De leerlingen volgen naast lessen op school een deel van de opleiding in de praktijk. Het leerwerktraject wordt afgesloten met een examen basisberoepsgerichte leerweg in de twee genoemde vakken en leidt tot het diploma basisberoepsgerichte leerweg/leerwerktraject. Na deze opleiding kan een leerling instromen in een niveau 2 opleiding van het mbo.

In het schooljaar 2010-2011 namen in totaal 512 leerlingen uit de sector Zorg & welzijn deel aan een leerwerktraject. In vergelijking tot andere sectoren is dit een groot aantal (economie 302. Techniek 551). De belangstelling voor leerwerktrajecten neemt in alle sectoren af, zo ook in de sector Zorg & welzijn.

Assistent-opleidingen (niveau-1)/AKA

Voor leerlingen die moeite hebben met het niveau van de basisberoepsgerichte leerweg/leerwerktraject is bestaat er de mogelijkheid al tijdens de vmbo-opleiding te starten met een beroepsopleiding op niveau-1-mbo: de assistentenopleiding. Deze assistentenopleiding kan gevolgd worden op een vmbo-school. Het mbo is verantwoordelijk voor de examinering en diplomering.

Doel van deze opleiding is niet leerlingen door te laten stromen naar de arbeidsmarkt, maar voor te bereiden op een startkwalificatie op niveau 2.

Naast een assistentenopleiding kent het mbo een zogenaamde opleiding AKA (Arbeidsmarktgekwalificeerd Assistent) opleiding, die ook door het vmbo verzorgd mag worden. Het AKA-traject is geen opleiding voor één bepaald beroep, maar biedt een brede voorbereiding op het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt. Leerlingen maken zodoende kennis met meerdere branches en sectoren. Dit vergroot de kans dat zij uiteindelijk de richting kiezen die bij hen past en voorkomt dat zij ongediplomeerd de school verlaten. Na afloop van de opleiding moeten leerlingen doorstromen naar niveau 2 van een branchespecifieke opleiding.

Leerlingen beschikken na afronding van een assistentenopleiding nog niet over een startkwalificatie.

In het schooljaar 2010-2011 namen in totaal 222 leerlingen deel aan een niveau 1 opleiding binnen de sector Zorg & welzijn. Opvallend is dat er in 2010-2011 weer leerlingen uit de afdeling verzorging deelnemen aan een niveau 1 opleiding. In het voorgaande schooljaar was dat niet het geval.

In de cijfers is geen onderscheid gemaakt tussen assistentenopleidingen en AKA-trajecten.

Programmavarianten gericht op een doorlopende leerlijn

Vanaf de start van het vmbo wordt er gewerkt aan een optimale doorstroom van leerlingen van het vmbo naar het mbo, aan doorlopende leerlijnen. Twee opleidingsvarianten hebben tot doel deze doorlopende leerlijnen op landelijk niveau vorm te geven. Beide werken ze toe naar uitstroom op mbo niveau 2, in een ongedeelde leerweg.

Leergang VM2

Sinds augustus 2008 kunnen scholen op experimentele basis een leergang VM2 aanbieden. Uitgangspunt voor deze leergang is dat er één geïntegreerde leergang vmbo – mbo niveau 2 wordt aangeboden, waarbij leerlingen les krijgen op één locatie, met één pedagogisch didactische aanpak van één team vmbo- en mbo-docenten. Deze VM2 leergang is gedurende het experiment (dat tot 2013 duurt) voor 5000 leerlingen toegankelijk. De leergang VM2 is in twee cohorten van start gegaan. In het schooljaar 2009 – 2010 is nog een derde, zogenaamd borgingscohort van start gegaan. Er konden toen geen nieuwe scholen starten met een VM2 traject, maar scholen die al meededen aan het experiment mochten wel met nieuwe leerlingen van start gaan. In 2011-2012 zal er een tweede borgingscohort van start gaan onder dezelfde voorwaarden als het eerste.

In 2008-2009 zijn er 36 experimenten van start gegaan op 20 scholen. In de sector Zorg & welzijn zijn er 8 experimenten gestart met in totaal 307 leerlingen. Opvallend is dat er in het eerste cohort weliswaar weinig experimenten binnen de sector Zorg & welzijn van start zijn gegaan, maar dat de afzonderlijke experimenten wel vrij grote groepen leerlingen omvatten (tussen de 12 en de 100).

Op 1 augustus 2009 zijn er, in het kader van cohort twee, in totaal 130 experimenten van start gegaan. 35 daarvan hebben betrekking op de sector Zorg & welzijn. Aan deze 35 experimenten nemen in totaal 882 leerlingen deel. Dit is 27% van het totaal aantal leerlingen dat aan een VM2 traject deelneemt, evenveel als in de sector Economie en de sector Techniek.

VM2 trajecten leiden naar een diploma op niveau 2. Binnen de sector Zorg & welzijn zijn er maar twee kwalificatiedossiers op niveau 2 die hiervoor mogelijkheden bieden:

- Helpende Zorg & welzijn
- Sport en beweging

Scholen die deelnemen aan een leergang VM2 zijn verplicht ook deel te nemen aan de monitor die aan dit experiment gekoppeld is en aan de netwerkbijeenkomsten. De begeleiding van deze trajecten is vooral gericht op de organisatie van het VM2 traject en minder/niet op de inhoud. Scholen moeten zelf afspraken maken over het programma, het al dan niet afnemen van een examen, de doorstroom van leerlingen, de inzet van docenten, enz. Ervaring tot nu toe leert dat afspraken tussen vmbo en mbo maar moeizaam tot stand komen, dat scholen erg geneigd zijn vast te houden aan het bestaande (twee jaar vmbo – examen – twee jaar mbo) en dat er nauwelijks programmavergelijkingen worden uitgevoerd waardoor mogelijke overlap uit de programma's gehaald kan worden.

Vakcolleges

Het vakcollege is een zesjarige leergang vmbo-mbo. In het schooljaar 2009-2010 zijn initiatieven genomen voor het Vakcollege zorg. Deze opleiding richt zich op leerlingen die hun talenten willen ontwikkelen in de richting van Zorg, welzijn of dienstverlening. Leerlingen maken vanaf de eerste klas voortgezet onderwijs kennis met de sector en verfijnen hun keuze in de loop van de jaren tot een beroepsopleiding niveau 2 mbo. Het werkveld hoopt dat deze leerlingen doorgroeien naar niveau 3. Vanaf het derde leerjaar vmbo maken leerlingen kennis met de beroepspraktijk door middel van stage of leerwerkplaatsen. In het vakcollege-traject moeten leerlingen gewoon vmbo-examen doen, tenzij de school het vakcollege geplaatst heeft binnen een VM2 traject.

Het schooljaar 2010-2011 vormt voor het vakcollege zorg een pilotjaar waarin vooral ontwikkeld wordt.

Tot nu toe hebben 24 vmbo-scholen zich aangesloten bij het vakcollege Zorg en een intentieverklaring getekend.

2.6 Stand van zaken vmbo Zorg & welzijn

De vmbo sector Zorg & welzijn heeft te maken met:

- fragmentarische kennis bij onderwijsgeevenden en leerlingen van ontwikkelingen in het werkveld. Dit geldt overigens ook voor de kennis van het werkveld over het vmbo.
- Het slechts in beperkte mate kunnen beïnvloeden van het keuzegedrag van leerlingen door de arbeidsmarktsituatie in de sector Zorg & welzijn
- invoering van nieuwe, intersectorale programma's
- beperkte beschikbaarheid van werkgelegenheid voor gekwalificeerden op mbo niveau-2
- een toestroom van leerlingen die zelf begeleiding nodig hebben en kiezen voor de sector Zorg & welzijn

Fragmentarische kennis van de vele ontwikkelingen in het werkveld

De examenprogramma's Verzorging en Zorg & welzijn breed zijn destijds niet gelijktijdig ontwikkeld en kennen een andere insteek. Het programma Verzorging gaat uit van handelingen die een toekomstig beroepsbeoefenaar moet uitvoeren, het programma Zorg & welzijn breed heeft de werkvelden waar een toekomst beroepsbeoefenaar in kan gaan werken als uitgangspunt. Het programma Zorg & welzijn breed heeft daarmee een sterker oriënterend karakter.

De ontwikkelaars hadden achteraf het examenprogramma Verzorging graag op dezelfde manier willen vormgeven als het programma Zorg & welzijn breed, maar dit was niet meer mogelijk.

Zoals eerder aangegeven gebruiken scholen beide programma's soms voor verschillende doelgroepen, Zorg & welzijn breed voor leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg, omdat zij zich nog aan het oriënteren zijn en het programma Verzorging voor de basisberoepsgerichte leerweg, omdat het idee is dat deze leerlingen meer gebaat zouden zijn bij een smaller programma.

Beide programma's kennen een fragmentarische opbouw. Leerlingen maken kennis met veel handelingen/werkvelden, maar gaan nergens dieper op in. Dit wordt gezien als een gemis. Na een algemene oriëntatie zouden leerlingen een keuze moeten kunnen maken en zich moeten kunnen verdiepen in een of meer werkvelden, om uiteindelijk een keuze te kunnen maken voor een vervolgopleiding. De verdieping vindt nu vaak pas plaats in de vervolgopleiding met als gevolg dat leerlingen switchen van opleiding in het mbo. Het voorgestelde kern- en keuzeprogramma (zie VMBO Herkend 2009) biedt, voor leerlingen die dat willen, de mogelijkheid om dieper in te zoomen op een of meer werkvelden.

Kennis en beelden van het werkveld bij docenten

Leerlingen krijgen soms fragmentarische kennis en traditionele beelden over het werkveld aangereikt gezien de samenstelling van het docentenkorps dat lesgeeft in deze afdeling. Bij een aantal docenten bestaat fragmentarische kennis van het werkveld. Veel docenten die werkzaam zijn in de sector Zorg & welzijn komen van een docentenopleiding. Tot voor kort was dit een opleiding gezondheidskunde of huishoudkunde.

De meeste docenten hebben zelf nooit in een van de werkvelden gewerkt en beschikken dus niet over praktijkervaring. Daarnaast is de sector Zorg & welzijn zo breed, dat het voor docenten moeilijk is om een goed beeld van de hele sector te krijgen. In ieder geval is het noodzakelijk om aan verbetering van deze kennis te werken, bijvoorbeeld door middel van docentenstages, in meerdere werkvelden.

Een bijkomend voordeel van meer kennis over het werkveld is dat docenten de lessen beter kunnen koppelen aan de praktijk.

SPV is warm voorstander van docentenstages en zou deze verplicht willen stellen in het kader van deskundigheidsbevordering. Het platform VMBO Zorg & welzijn probeert door het uitnodigen van praktijkdeskundigen en het laten plaatsvinden van netwerkbijeenkomsten in bedrijven en instellingen bij te dragen aan de deskundigheid van docenten.

Aanbevolen wordt deze deskundigheidsbevordering in regionaal verband plaats te laten vinden en te organiseren samen met het regionaal bedrijfsleven en het mbo.

2.7 Conclusies

Het aantal leerlingen in de beroepsgerichte vmbo-programma's in de sector Zorg & welzijn daalt gestaag. Omdat de sector niet zo versnipperd is als andere sectoren in het vmbo leidt dit nog niet tot problemen rond het open houden van afdelingen. De belangstelling voor het programma Zorg & welzijn breed daalt minder snel dan voor het programma Verzorging. Hieruit kan echter niet zo maar de conclusie worden getrokken dat leerlingen vooral belangstelling hebben voor brede oriënterende programma's, omdat scholen niet altijd beide programma's aanbieden. Op beleidsniveau is er een tendens naar keuze voor het programma Zorg & welzijn breed om recht te doen aan de oriënterende en voorbereidende functie van het vmbo.

Leerwerktrajecten en assistentenopleidingen zijn in de sector Zorg & welzijn, net als in de andere sectoren van het vmbo, niet echt een succes. Dit is voor een deel te verklaren uit het feit dat deze mogelijkheden zich qua niveau vooral bevinden onder het niveau van de basisberoepsgerichte leerweg en dus onder niveau 2. Niveau 2 is in de sector Zorg & welzijn een absoluut minimumniveau, waarmee maar moeizaam werk te vinden is, zo laten ontwikkelingen op de arbeidsmarkt zien.

Het lijkt niet zinvol breed in te zetten op de doorontwikkeling van leerwerktrajecten en assistentenopleidingen. Succesvoller zijn de VM2-trajecten tot nu toe, maar 2010-2011 is pas het eerste jaar waarin leerlingen in een VM2 traject mbo-onderwijs volgen. Of deze trajecten succesvol worden afgerond kan nog niet gezegd worden. Politiek worden VM2 trajecten met veel belangstelling gevolgd. De verwachting is dat deze trajecten na het experiment breed mogelijk gemaakt zullen worden, ook gezien het feit dat er in het schooljaar 2011-2012 een tweede borgingscohort van start kan gaan en er binnen OCW gewerkt wordt aan een experimenteel artikel in de wet op het voortgezet onderwijs, waardoor meer scholen aan de slag kunnen met dergelijke trajecten.

In alle gevallen (leerwerktrajecten, assistentenopleidingen, VM2) moeten er afspraken gemaakt worden tussen vmbo en mbo. Deze afspraken komen voor de betreffende groep leerlingen tot stand, maar leiden tot nu toe niet tot algemene afspraken over de doorstroom van leerlingen of het programma dat leerlingen volgen c.q. andere afspraken tussen vmbo en mbo die betrekking hebben op de sector in zijn geheel en landelijk kunnen voorbeeld kunnen dienen c.q. landelijke afspraken.

Vanaf de start van het vmbo is de doorstroom vmbo – mbo een punt van aandacht en zorg, de experimenten en trajecten zodat genoemd in dit hoofdstuk hebben er niet toe geleid dat er een vloeiende doorlopende leerlijn tot stand is gekomen. Elke combinatie van scholen (vmbo – mbo) moet het wiel opnieuw uitvinden. Afspraken die

gemaakt worden geleden vooral tussen individuele docenten en stoppen als die docenten een andere functie krijgen.

Leerlingen die een programma volgen in de basisberoepsgerichte, kaderberoepsgerichte of gemengde leerweg maken op het vmbo kennis met de sector Zorg & welzijn. Dit geldt niet voor leerlingen die de Theoretische leerweg volgen. Het feit dat zij de sector Zorg & welzijn volgen komt meestal doordat ze biologie als avo-vak hebben gekozen.

Jaarlijks stroomt ongeveer 38% van de TL-leerlingen door naar de sector Zorg & welzijn in het mbo. Door een goed LOB-programma kunnen deze leerlingen veel beter voorbereid worden op hun keuze en kennismaken met de sector en kan dit percentage mogelijk uitgebreid worden. Het valt te overwegen een speciaal LOB-programma Zorg & welzijn voor de TL te ontwikkelen.

3. Ontwikkelingen in het MBO

3.1 Leerwegen en niveaus

Het mbo kent twee leerwegen, de beroepsopleidende leerweg (BOL) en de beroepsbegeleidende leerweg (BBL). De BOL is een fulltime opleiding met een stagecomponent, de beroepspraktijkvorming (BPV). De BBL is een combinatie van leren en werken.

Het mbo kent vier opleidingsniveaus:

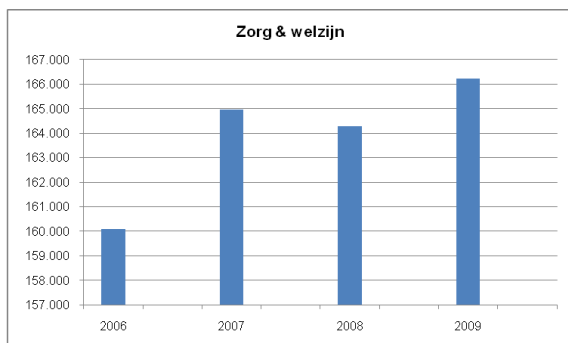
- Niveau 1: assistent beroepsbeoefenaar: in de sector Zorg & welzijn is dit de zorghulp-opleiding die maar een beperkt aantal leerlingen kent. Binnen Zorg & welzijn zijn niveau 1 opleidingen vaak geïntegreerd in opleidingen op niveau 2, helpen de Zorg & welzijn, waarbij er een opbouw is van niveau 1 naar niveau 2.
- Niveau 2: medewerker/basisberoepsbeoefenaar: Binnen Zorg & welzijn kent niveau 2 twee varianten: Helpende Zorg & welzijn en Sport & bewegen.
Vanaf augustus 2012 is de toelating tot niveau 2 opleidingen niet meer drempelloos. Alleen leerlingen met minimaal een diploma van de basisberoepsgerichte leerweg of een diploma van niveau 1 zijn dan nog toelaatbaar.
- Niveau 3: zelfstandig medewerker/zelfstandig beroepsbeoefenaar: opleidingen op dit niveau zijn toelaatbaar voor vmbo-leerlingen met een diploma kaderberoepsgericht, gemengd of theoretische leerweg.
- Niveau 4: middenkaderfunctionaris/gespecialiseerd beroepsbeoefenaar; onder druk van het afnemend werkveld worden tot niveau 4 opleidingen vooral leerlingen met een diploma gemengde of theoretische leerweg aangenomen. Volgens de officiële doorstroombepaling vmbo – mbo zijn ook leerlingen met een diploma kaderberoepsgerichte leerweg toelaatbaar tot een opleiding op niveau 4.

De invoering van het referentiekader taal en rekenen heeft consequenties voor de instroom van vmbo-leerlingen in mbo-opleidingen. Vanaf het schooljaar 2013-2014 wordt in het mbo een centraal ontwikkelde eindtoets taal en rekenen ingevoerd, te beginnen met niveau 4. Een toenemend aantal opleidingen bekijkt nu al, op basis van een intake en/of een TOA-toets of een leerling kansrijk is om de beoogde opleiding te doorlopen. De verwachting is dat een toenemend aantal leerlingen verwezen wordt naar een lager opleidingsniveau vanwege hun beheersing van taal en rekenen.

Zorg & welzijn in het mbo

Uit de vierde benchmark middelbaar beroepsonderwijs (juni 2010) blijkt dat het aantal leerlingen in de sector Zorg & welzijn van het mbo in absolute aantallen de afgelopen jaren flink is toegenomen, zoals onderstaande tabel en schema laten zien.

	2006		2007		2008		2009	
	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%
Zorg & welzijn	160.086	32	164.951	32	164.279	31	166.218	31
Totaal	505.761		521.191		526.047		537.160	

Alle andere sectoren laten ook een toename van het aantal leerlingen zien.

Vanuit het mbo bezien komen de leerlingen die kiezen voor de sector Zorg & welzijn het mbo binnen met de volgende vooropleiding:

	Vmbo zonder diploma	Havo/vwo zonder diploma	Vmbo met diploma	Vmbo B met diploma	Vmbo K met diploma	Vmbo G met diploma	Vmbo T met diploma	Havo/vwo met diploma	toaal
Zorg & welzijn	22%	29%	31%	29%	32%	34%	32%	29%	31%

Eenzelfde overzicht is gemaakt voor de doorstroom naar de verschillende opleidingsniveaus, maar dit overzicht is niet uitgesplitst naar de sector waarin op het mbo, onderwijs gevolgd wordt. Het overzicht geeft echter wel aan waar leerlingen naar doorstromen (en waar LOB-activiteiten, met als doel vmbo-leerlingen te werven voor de sector Zorg & welzijn van het mbo zich op moeten richten)

	Vmbo zonder diploma	Havo/vwo zonder diploma	Vmbo met diploma	Vmbo B met diploma	Vmbo K met diploma	Vmbo G met diploma	Vmbo T met diploma	Havo/vwo met diploma	toaal
Niveau 1	23	1	1	1	0	0	0	1	3
Niveau 2	48	8	16	56	16	7	6	9	24
Niveau 3	17	19	39	30	37	23	21	19	27
Niveau 4	12	72	44	13	47	70	73	71	47

In het algemeen (op basis van alle doorstroomcijfers) kan gezegd worden dat vooral leerlingen zonder diploma volgen onderwijs op het laagste mbo-niveau. Leerlingen met een diploma basisberoepsgerichte stromen in meerderheid door naar een opleiding op niveau 2 (56%), maar worden ook met enige regelmaat geplaatst op een niveau 3 opleiding (30%). Leerlinge met een vmbo-diploma op kader niveau volgen vooral onderwijs op niveau 3 (37%) en niveau 4 (47%) en leerlingen met een diploma van de gemengde of theoretische leerweg kiezen voor een opleiding op niveau 4 (meer dan 70%). Dit bevestigt het idee dat het zeker de moeite loont om leerlingen in de gemengde en theoretische leerweg via een specifiek LOB-pakket kennis te laten maken met de sector Zorg & welzijn.

3.2 Doorstroom vmbo – mbo

Uit onderzoek van ECBO (2010) blijkt dat vmbo-leerlingen Zorg & welzijn vrijwel allemaal doorstromen in een BOL-opleiding. Onderstaand schema laat de doorstroom van vierde jaars leerlingen vmbo naar het mbo zien.

Sector vmbo	BOL	absoluut	BBL	absoluut
Economie	91%	12.250	9%	1.211
Zorg & welzijn	93%	14.153	7%	1.064
Techniek	61%	8.556	39%	5.460
Groen	84%	3.634	16%	1.264
Theoretische leerweg	95%	39.573	5%	2.080

Uitgesplitst naar leerweg geeft dit voor het hele vmbo het volgende beeld:

Leerweg	BOL	BBL
Basisberoepsgericht	70%	30%
Kaderberoepsgericht	85%	15%
Gemengd	93%	7%
Theoretisch	95%	5%

ECBO heeft in opdracht van het ministerie van OCW verschillende cohorten vmbo-leerlingen gevolgd en ziet in de sector Zorg & welzijn een afname van de doorstroom naar BBL-opleidingen ten gunste van BOL-opleidingen.

Verdeeld naar de verschillende opleidingsniveaus stromen leerlingen als volgt door:

Sector vmbo	Niv. 1	Niv. 2	Niv. 3	Niv. 4
Economie	2,6%	40,5%	19,9%	37,0%
Zorg & welzijn	1,9%	40,4%	29,2%	28,6%
Techniek	4,1%	61,0%	8,9%	26,0%
Groen	2,1%	42,8%	29,2%	25,9%

In vergelijking met de andere sectoren stromen vanuit Zorg & welzijn het minst aantal leerlingen vanuit het vmbo door naar een niveau 1 opleiding.

Jaarlijks stroomt ongeveer 35% van de vmbo-leerlingen door naar een MBO-opleiding in de sector Zorg & welzijn. Dit percentage is over de jaren heen vrij constant. Bezien vanuit de verschillende sectoren:

Sector vmbo	Economie	Z&W	Techniek	Groen
Basisberoepsgericht	30,0%	30,3%	32,2%	7,5%
Kaderberoepsgericht	32,2%	35,3%	25,5%	6,8%
Gemengd	34,8%	34,9%	22,4%	7,8%
Theoretisch	35,3%	38,1%	22,2%	4,5%

Het percentage doorstromers naar de sector Zorg & welzijn loopt licht op met het niveau van de leerweg in het vmbo: van 30,3% leerlingen uit de basisberoepsgerichte leerweg tot 38,1% leerlingen uit de theoretische leerweg. Leerlingen uit de theoretische leerweg kiezen veelvuldig voor de sector Zorg & welzijn. Het lijkt de meest populaire sector te zijn voor deze leerlingen.

Verwant – niet-verwante doorstroom

Vanuit het vmbo kunnen leerlingen kiezen voor dezelfde sector in het mbo. Dit wordt verwante doorstroom genoemd. Kiest een leerling voor een andere sector dan is er sprake van niet-verwante doorstroom. De verwante doorstroom van leerlingen Zorg & welzijn vmbo naar Zorg & welzijn mbo is redelijk stabiel en schommelt rond de 75 tot 80%, daarmee is ze het hoogst van alle sectoren in het vmbo. Vooral vanuit de sector Groen en Economie stromen leerlingen niet-verwant door.

Vanuit het mbo gezien komen leerlingen die niet-verwant doorstromen uit de volgende vmbo-sectoren:

Sector vmbo	Sector MBO			
	Economie	Z&W	Techniek	Groen
Economie	64,8%	12,4%	11,3%	9,1%
Zorg & welzijn	15,9%	76,3%	4,1%	11,7%
Techniek	12,1%	2,7%	78,5%	12,2%
Groen	7,2%	8,6%	6,0%	67,0%

Op de diagonaal staat vetgedrukt de verwante doorstroom

Doorstroomregeling

Met de invoering van het vmbo is een doorstroomregeling van kracht geworden. In deze regeling staat op welk niveau leerlingen kunnen doorstromen en welke aanvullende eisen er eventueel worden gesteld aan niet-verwante doorstroom. Voor de sector Zorg & welzijn worden er officieel geen aanvullende eisen gesteld. Dat wil zeggen dat elke leerling zonder meer door kan stromen vanuit het vmbo naar een mbo-opleiding Zorg & welzijn. VMBO-leerlingen die vanuit de sector Zorg & welzijn niet-verwant door willen stromen naar mbo-opleidingen in de sectoren Techniek en Economie en Handel krijgen met aanvullende eisen te maken, een overstap naar een van deze twee sectoren is voor leerlingen Zorg & welzijn minder aantrekkelijk. In de doorstroomregeling wordt geen onderscheid gemaakt tussen BOL- en BBL-opleidingen in het mbo.

ECBO heeft in 2009 onderzocht hoe de doorstroom is van leerlingen uit het vmbo naar het mbo en of deze leerlingen op het niveau geplaatst worden waar ze volgens de doorstroomregeling 'recht' op hebben. Leerlingen uit de sector Zorg & welzijn worden vrijwel nooit te laag geplaatst zoals onderstaand overzicht laat zien.

leerweg vmbo	Niv. 1	Niv. 2	Niv. 3	Niv. 4
Basisberoepsgericht	1,7%	88,6%	8,0%	1,7%
Kaderberoepsgericht	0,2%	2,7%	49,2%	47,8%
Gemengd/Theoretisch	0,2%	0,9%	18,4%	80,5%

Uit de bovenstaande tabel kan geconcludeerd worden dat verreweg de meeste leerlingen in de sector Zorg & welzijn in het mbo geplaatst worden op het niveau dat past bij de leerweg die ze in het vmbo gevolgd hebben. Van de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg wordt bijna 10% op een hoger niveau geplaatst. Dit gebeurt vaak op basis van een intake en een advies van de vmbo-school.

Rond de 2% van de leerlingen in alle leerwegen kiest voor een lager niveau dan waar ze volgens de doorstroomregeling recht op zouden hebben. Hier ligt vaak een persoonlijke overweging aan ten grondslag.

Bij het niveau van doorstroom speelt nauwelijks een rol of leerlingen verwant of niet-verwant doorstromen.

In haar laatste onderzoek heeft ECBO leerlingen gedurende 6 jaar gevolgd. Onderzocht is onder andere of leerlingen die hoger instromen dan de doorstroomregeling aangeeft, succesvol zijn en hun (hoger gekozen) opleiding afronden. Dit blijkt inderdaad in de meerderheid van de gevallen zo te zijn. Daar tegenover staat dat leerlingen die lager instromen dan de doorstroomregeling aangeeft (wat vooral in de sector Techniek het geval is) slechts zelden uiteindelijk op het niveau terecht komen waarop ze volgens de doorstroomregeling recht op hadden. Een leerling met het diploma theoretische leerweg die in het mbo instroomt op niveau 2 heeft in zes jaar maar in een zeer beperkt aantal gevallen zijn niveau 4 opleiding afgerond of zicht op afronding van deze opleiding.

3.3 Kwalificatiedossiers

Alle opleidingen die in het mbo in de sector Zorg & welzijn worden aangeboden vallen onder het kenniscentrum Calibris.

De kenniscentra stellen de kwalificatiedossiers op. Een kwalificatiedossier bevat de kern van een opleiding met daarin beschreven aan welke eisen een beginnend beroepsbeoefenaar moet voldoen in de vorm van kerntaken, werkprocessen en competenties. Eén kwalificatiedossier kan meerdere kwalificaties op meerdere niveaus bevatten.

Een kwalificatiedossier bestaat uit vier delen:

- Deel A bevat een voor alle geïnteresseerden goed leesbare en korte beschrijving van de beroepen in het dossier, de taken die de beroepsbeoefenaren uitvoeren en de competenties die daarbij nodig zijn.
- In deel B worden op hoofdlijnen de diploma-eisen beschreven. Deze eisen geven weer wat een gediplomeerde moet kunnen als hij/zij gediplomeerd op de arbeidsmarkt start.
- In deel C wordt de beroepsbeschrijving van deel B nader uitgewerkt ten behoeve van bijvoorbeeld ontwikkelaars van opleidingen. Deel C is inhoudelijk én methodologisch de uitwerking van deel B.
- In deel D wordt toegelicht hoe het dossier tot stand is gekomen en worden de in het dossier gemaakte keuzen verantwoord. De toelichting en verantwoording hebben mede als doel te reflecteren op het ontwikkelproces. Daarnaast wordt in dit deel aandacht besteed aan het ontwikkelperspectief van het dossier in de vorm van een onderhoudsagenda.

De minister stelt deel B en C van een kwalificatiedossier vast.

Elk kenniscentrum beschikt over een zogenaamde paritaire commissie waarin beroepsonderwijs en bedrijfsleven zitting hebben. Deze paritaire commissie adviseert het bestuur van het kenniscentrum over het ontwikkelen en actualiseren van kwalificatiedossiers.

Inmiddels zijn meerdere versies van de kwalificatiedossiers vastgesteld. De nieuwste versies (2e generatie CGO dossiers) kenmerken zich door de opname daarin van werkprocessen, prestatie-indicatoren en de 25 SHL competenties. In elk dossier worden gemiddeld ongeveer 12 van die 25 competenties voor deelnemers voorgeschreven. Uit evaluatie van de relevante kwalificatiedossiers blijkt dat gebruikers over het algemeen van mening zijn dat de geschetste beroepsprofielen, kerntaken en werkprocessen herkenbaar zijn en relevant zijn voor de (latere) beroepsuitoefening.

De school bepaalt zelf hoe de inhoud van de kwalificatiedossiers in een onderwijsprogramma wordt gegoten en welk pedagogisch-didactisch concept daarbij past.

Per 1 augustus 2012 wordt de nieuwe competentiegerichte kwalificatiestructuur integraal ingevoerd. De wetgeving hiervoor ligt in het voorjaar van 2011 bij de Tweede Kamer. Slechts die instellingen die – naar de mening van externe deskundigen – nog niet klaar zijn voor de invoering, krijgen onder strenge voorwaarden een jaar extra. De kwalificatiedossiers worden in principe voor drie jaar vastgesteld.

3.4 Loopbaan en burgerschap

Het mbo kent een drievoudige kwalificering: studenten worden opgeleid voor een beroep, een vervolgopleiding en tot burgers die volwaardig kunnen deelnemen aan de maatschappij.

De eisen die gesteld worden rond leren, loopbaan en burgerschap zijn verwoord in een apart document en gelden voor alle mbo-studenten. Tot 2011 zijn die uitgewerkt in het brondocument LLB, vanaf 2011-2012 gelden er nieuwe kwalificatie-eisen loopbaan en burgerschap. Deze eisen staan naast de eisen die aan studenten worden gesteld om in een bepaald beroep aan de slag te kunnen. De beroepseisen staan in het kwalificatiedossier. De kwalificatie-eisen loopbaan en burgerschap en het kwalificatiedossier geven dus samen aan wat verwacht wordt van iemand die een mbo-diploma krijgt. De kwalificatie-eisen loopbaan en burgerschap omvatten geen eisen meer met betrekking tot de beheersing van taal, rekenen, Nederlands en Engels.

3.5 Taal, rekenen en Engels

Vanaf 1 augustus 2010 is de Wet referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen van kracht. Deze wet geldt voor alle leerlingen in het Nederlandse onderwijssysteem met uitzondering van het hoger onderwijs. Voor leerlingen in het primair, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs zijn er in de wet referentieniveaus vastgesteld. In deze wet wordt geregeld over welk eindniveau leerlingen moeten beschikken bij de overgang van de ene vorm van onderwijs naar de andere.

Voor het vmbo is het eindniveau taal en rekenen tenminste 2F. Voor het mbo geldt 2F tot en met niveau 3, niveau 4 leerlingen moeten voldoen aan 3F. VMBO en mbo hebben de opdracht een leerling op dat niveau te brengen en te houden.

Of leerlingen het vastgestelde niveau beheersen wordt getoetst tijdens examens en speciaal ontwikkelde toetsen. Voor het vmbo komt er een aparte rekentoets aan het eind van de opleiding. Hoe deze toets eruit gaat zien en op welke manier hij meetelt bij het bepalen of een leerling geslaagd of gezakt is wordt rond de zomer 2011 bekend. In het mbo worden centraal ontwikkelde examens voor bepaalde onderdelen van Nederlands en voor rekenen ingevoerd. Voor de overige onderdelen van Nederlands moeten de onderwijsinstellingen zelf examens maken. Vanaf het schooljaar 2013-2014 (niveau 4, 2014-2015 niveau 2 en 3) moeten leerlingen laten zien dat ze het vereiste niveau beheersen. De verwachting is dat leerlingen één 5 en één 6 mogen halen om te slagen. Er zijn geluiden dat Engels daaraan toegevoegd wordt en mee gaat tellen in de slaag- zakregeling. Dit zal in elk geval gaan gelden voor leerlingen die een opleiding op niveau 4 volgen. Deze leerlingen krijgen, als voorbereiding op de doorstroom naar het hbo te maken met hoge eisen rond Engels (havo-niveau). De verwachting is dat Engels een struikelblok gaat vormen voor leerlingen die een niveau 4 opleiding volgen, terwijl het werkveld juist behoefte heeft aan leerlingen op niveau 4, maar niet aan leerlingen die het Engels op havo-niveau beheersen.

3.6 Domeinen

Vanaf augustus 2011 kunnen leerlingen in het mbo waarschijnlijk instromen in zogenaamde domeinen (zie bijlage 1) als ze nog geen keuze voor een kwalificatiedossier hebben kunnen maken⁴. Domeinen zijn clusters van verwante opleidingen. Er worden voorlopig zestien domeinen onderscheiden.⁵

De domeinen zijn in eerste instantie bedoeld als 'administratiemiddel'. Leerlingen in het mbo switchen nogal eens van opleiding en moeten dan tot nu toe officieel worden uitgeschreven en elders weer worden ingeschreven. Formeel staat een leerling dan als 'uitvaller' geregistreerd. Om dit te voorkomen en de administratieve last te verminderen kunnen ROC's leerlingen – waarschijnlijk - vanaf augustus 2011 inschrijven in een domein. ROC's kunnen ook onderwijs verzorgen in domeinen door leerlingen in de eerste periode van een aantal verwante opleidingen één programma te bieden met meer algemene onderwerpen van een domein en hen te

---

⁴ mbo Raad en Colo, advies domeinen in het mbo aan het ministerie van OCW, 24 april 2009

⁵ René van Gils, Concept boomstructuur registratiesystematiek, versie 10, Doetinchem, 8 april 2009

begeleiden naar de keuze voor een specifieke beroepsopleiding. Na een brede oriëntatie van maximaal één jaar in het domein kan een leerling kiezen voor een inschrijving in één kwalificatiedossier en vervolgens eventueel nog voor inschrijving in een uitstroom waarin hij gediplomeerd wil worden. Het ROC bepaalt zelf op welke wijze zij het onderwijs in domeinen inricht.

Om dit mogelijk te maken voor ROC's dient eerst de wetgeving (WEB) en de registratie bij het Cfl aangepast te worden.

Het blijft hiernaast uiteraard mogelijk dat de vmbo-schoolverlater zich direct inschrijft in een specifieke MBO-opleiding.

Domeinen die aansluiten op de sector Zorg & welzijn van het vmbo zijn, in volgorde van verwantschap:

Domeinnummer	Naam domein	Opmerkingen
15	Zorg & gezondheid	Kerndomein voor het vmbo Zorg & welzijn
4	Laboratorium en gezondheidstechniek	Verwant domein voor vmbo Zorg & welzijn
11	Veiligheid & sport	Verwant domein voor vmbo Zorg & welzijn
12	Uiterlijke verzorging	Verwant domein voor vmbo Zorg & welzijn
13	Facilitaire dienstverlening	Verwant domein voor vmbo Zorg & welzijn
16	Voedsel, natuur en leeromgeving	Verwant domein voor vmbo Zorg & welzijn

3.7 Aanbevelingen

Vanuit het mbo wordt gevraagd om breed opgeleide vmbo-leerlingen die in elk geval hun algemene basisvaardigheden beheersen (rekenen, taal, sociale communicatieve vaardigheden) en die een bewuste keuze maken voor een domein of opleiding.

Als aan deze algemene eisen is voldaan hoeft een leerling, vanuit het mbo gezien, nog niet te beschikken over beroepsvaardigheden. Vanuit het mbo is het lastig om het achterliggende kennisniveau van leerlingen te duiden, bij beheersen van vaardigheden. Ook is het voor het mbo lastig in te spelen op individuele verschillen tussen leerlingen in de beheersing van beroepsvaardigheden. Dit vraagt flexibiliteit op leerlingniveau. In het algemeen geldt dat een brede beroepsvoorbereiding op het vmbo winst oplevert in het mbo.

Een bewuste keuze voor een vervolgopleiding maakt de kans dat een student deze afmaakt groter. Vmbo's en ROC's kunnen leerlingen helpen bij het maken van hun keuze en bij de voorbereiding op het mbo door bijvoorbeeld oriëntatiemomenten en meekijkdagen te organiseren En bij te dragen aan gezamenlijke activiteiten. Voor mbo-studenten is dat een mooie gelegenheid om competenties als leidinggevend in de praktijk te brengen en vmbo-leerlingen maken kennis met de opleidingen in het mbo en de branches waarin zij in de toekomst kunnen werken. Deze activiteiten moeten zich niet tot één moment beperken, want vmbo-leerlingen die zich ingeschreven hebben voor een activiteit waarop hun keuze niet valt, weten dan nog steeds niet wat ze wel willen. Het lijkt zinvol dit soort activiteiten vooral te richten op TL-leerlingen, omdat zij in hun vmbo-opleiding nauwelijks kennis maken met het beroepenveld.

80% van de leerlingen uit de basisberoepsgerichte, kaderberoepsgerichte en gemene leerweg stroomt verwant door van vmbo Zorg & welzijn naar mbo Zorg & welzijn. Deze leerlingen kiezen vaak voor algemene brede mbo-opleidingen om zo de keuze voor bijvoorbeeld een doelgroep nog uit te stellen. Het lijkt weinig zinvol in te zetten op een hoger percentage verwante doorstroom (80% is heel hoog). Wel lijkt het zinvol in te zetten op een verfijning van de keuze en daardoor de doorstroom te optimaliseren. Dit zou gerealiseerd kunnen worden met de invoering van keuzeprogramma's, waardoor leerlingen in het vmbo hun keuze kunnen verdiepen.

Te beginnen met het opleidingsniveau 4 wordt het beheersen van Engels als een aanvullende eis gesteld bij diplomering. In een aantal situaties, vooral voor leerlingen die door willen stromen naar het hbo, een te verklaren eisen van de overheid, maar een onderwerp dat nadere discussie verdient waar het de doorstroming van niveau 3 naar niveau 4 betreft en de doorstroming vanuit niveau 4 naar het werkveld.

De hogere eisen die gesteld worden aan Engels zal consequenties hebben voor mbo-opleidingen op niveau 3 en 4. Uiteraard zullen ook de vmbo leerwegen met 'doorstroomrecht' naar mbo-opleidingen op niveau 3 en 4 op deze ontwikkeling in moeten spelen.

4. De arbeidsmarkt in Zorg & welzijn

4.1 Trends en ontwikkelingen in de sector

Bij de uitwerking van dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van informatie die de werkgevers vertegenwoordigers in de werkgroep beschikbaar hebben gesteld. Daarnaast is gebruik gemaakt van publicaties van diverse branche-organisaties en Prismant, Sociaal Cultureel Planbureau, CPB en Calibris.

De grafische afbeelden zijn, met toestemming, overgenomen uit een presentatie van Kiwa Prismant.

Trends

Zorg

In de toekomst wordt de thuissituatie van de cliënt steeds belangrijker, zorg wordt steeds meer thuis gegeven, waardoor medewerkers solistisch moeten kunnen werken. Er is een verschuiving van intra naar extramurale zorg zichtbaar.

Vooraf in de ouderzorg zal de vraag naar werknemers de komende tien jaar toenemen. De verwachting is dat op termijn één op de drie mensen in de zorg werkt, hoewel dit door de aanwezigen wel als een heel groot deel wordt gezien.

In ziekenhuizen neemt de complexiteit van de zorg toe, er komen meer 'moeilijke' gevallen die in de regel kort in het ziekenhuis verblijven. Hierdoor ontstaat een groter onderscheid tussen verpleegkundigen in een ziekenhuis en in de gehandicaptenzorg. Van medewerkers in een ziekenhuis wordt vooral coördinatie gevraagd en steeds minder inhoud.

De vraag naar geestelijke gezondheidszorg is de afgelopen jaren flink gegroeid. Binnen de geestelijke gezondheidszorg neemt de complexiteit van de zorg toe. Belangrijke speerpunten zijn: herstelgerichte zorg, extramuralisering, e-mental health en preventie. Een van de doelen hierbij is om de vraag naar tweedelijns zorg te beperken, wat niet betekent dat de komende jaren de vraag naar personeel zal stijgen. Daarnaast vragen deze ontwikkelingen andere kwalificaties van medewerkers

Welzijn

Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo)

De Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) zorgt ervoor dat iedereen kan meedoen aan de maatschappij en zelfstandig kan blijven wonen. Het gaat bijvoorbeeld om mensen met beperkingen door ouderdom of handicap of een chronisch psychische beperking. Welzijn vervult de bindende functie die nodig is om de Wmo te laten slagen, door het vroegtijdig signaleren, benoemen en oplossen van problemen van burgers en samenleving. Welzijn draagt daardoor in belangrijke mate bij aan het voorkomen dat problemen verergeren, waardoor later in het proces zwaardere hulp of zorg moet worden ingezet.

Welzijn Nieuwe Stijl (WNS)

In aanleg kan welzijn veel betekenen en veel wordt ook al waargemaakt. Met Welzijn Nieuwe Stijl kunnen de doelen van de Wmo nog beter worden gerealiseerd. WNS is onder meer gericht op de vraag achter de vraag, de eigen kracht van de burger, integraal en resultaat gericht werken en een duidelijker en zakelijker verhouding met de opdrachtgever. En WNS is gebaseerd op ruimte voor de professional.

De professional

De sociale professional speelt samen met de burger een cruciale rol in het waarmaken van de kerndoelen van de Wmo en Welzijn Nieuwe Stijl. De professional zal op zoek moeten gaan naar de eigen kracht van de burger en diens omgeving. Door die te mobiliseren, krijgt 'de burger geen vis, maar een hengel en duidelijke aanwijzingen en/of hulp om zelf ondersteunt door de omgeving te kunnen vissen'. Soms door uit te dagen en zich op het juiste moment terug te trekken dan weer door te initiëren.

Wat vraagt de Wmo/WNS van de professional?

Hij of zij is een frontliniewerker die niet alleen werkzaam is op de terreinen waarop we professionals nu actief zijn, maar die ook in staat is om de eerste vragen te kunnen afvangen binnen de eerstelijns zorg, waardoor de vraag naar tweedelijns zorg zal afnemen. Een generalist die bovendien in staat is om de regie te voeren over complexe trajecten. De professional nieuwe stijl kan goed samenwerken in ketens en is in staat grensoverschrijdend werk te

doen: richting de sociale dienst, wonen, jeugdzorg, AWBZ, onderwijs en justitie. Hij doet veel zelf, maar signaleert snel als het te ingewikkeld wordt: dan is hij in staat snel en gericht anderen in te schakelen.

Algemene ontwikkelingen

De veranderde organisatie en bedrijfsvoering in instellingen en bedrijven heeft in de sector, gericht op efficiency en verhoging van de arbeidsproductiviteit, consequenties voor de opleiding van toekomstige werknemers en voor de beeldvorming waarmee geïnteresseerden geboeid worden voor een opleiding tot werknemer (in veel gevallen betreft dit de vmbo leerling).

Bestaande beelden over beroepen in deze sector zijn meer gebaseerd op het verleden dan op de huidige en de toekomstige werkelijkheid.

De organisatie en complexiteit zijn voor de diverse werkvelden die deel uitmaken van de sector Zorg & welzijn gelijklopend, maar er zijn ook verschillen te benoemen. Voor alle werkvelden geldt:

- een verschuiving van intramurale zorg naar extramurale zorg (minder in instellingen, meer thuis bij de zorgvrager in de vorm van ambulante zorg), zorgvragers worden zo lang mogelijk in hun eigen omgeving gelaten en na opname zo snel mogelijk daar weer in teruggebracht. In de zorg wordt in toenemende mate gebruik gemaakt van technische hulpmiddelen.
- een verhoging van de zorgkwaliteit (en verhoging van de zorgzwaarte). De eisen die gesteld worden aan zorg zijn hoger.
- cliënten en burgers zijn mondiger, zij houden de regie van de ondersteuning die ze willen hebben/nodig hebben zelf in handen en beslissen zelf waar die ingekocht wordt. Dit is mogelijk door de persoonsgebonden financiering. De professional moet hiermee om gaan. Dit vraagt onderhandelingsvaardigheden, economisch bewust werken en legt meer druk om de kwaliteit die gevraagd wordt.
In het werk staat de kracht van de burger centraal. De werknemer moet de burger ondersteunen en stimuleren om zelf problemen op te lossen. De werknemer moet problemen niet overnemen.
- Zorg en welzijn zijn meer persoonsgebonden, werknemers moeten meer vraaggericht werken en samenwerken met andere hulpverleners, soms van andere organisaties. Er is steeds meer sprake van ketenzorg, dit vraagt om samenwerking tussen verschillende disciplines, bijv. tussen welzijn en woningbouw. Dit vraagt ook om systeemgericht werken: niet alleen ondersteuning van de cliënt, maar ook samenwerken/ondersteunen van de systemen om de cliënt heen
- dat binnen de sector verschillende facetten van functies meer en meer geïntegreerd worden in één functie, waardoor de grenzen tussen 'zorg' en 'welzijn' langzaam vervagen. Het beroepsdomein verzorging verbreedt zich naar welzijn waarbij de vraag centraal staat: hoe kan iemand zijn leven voortzetten als hij zorgafhankelijk wordt.
- dat naast een doelgroepspecifieke aanpak er steeds vaker sprake is van een wijkgerichte aanpak
- leren en werken op afstand, met als gevolg individualisering. Dit vraagt om discipline van leerlingen en werknemers, vooral voor leerlingen is dat lastig.

In het vmbo-programma Zorg & welzijn moet met deze ontwikkelingen rekening gehouden worden. Dit betekent dat er in het programma in elk geval aandacht moet worden besteed aan:

- zelfstandig en individueel werken en daadkracht leren ontwikkelen (er op af)
- afstemmen met anderen (op afstand samenwerken met andere disciplines)
- werken met technische hulpmiddelen
- kostenbewust werken

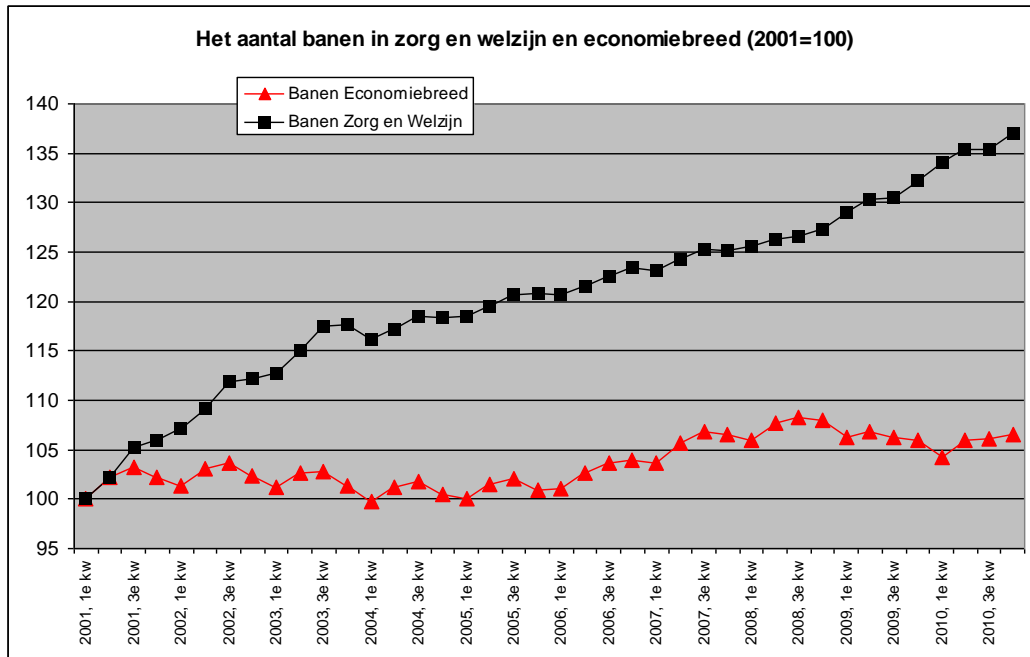
4.2 Ontwikkelingen in vraag en aanbod op de arbeidsmarkt

In alle publicaties wordt geconstateerd dat de werkgelegenheid in de sector Zorg & welzijn zowel op de korte als de lange termijn groeit. Vergeleken met andere sectoren is de groei zowel relatief (in vergelijking met de andere sectoren) als absoluut. Geconstateerd wordt dat de groei in de sector ruim boven het landelijk gemiddelde zal zijn (stagnatie is eventueel mogelijk vanwege stringente overheidsmaatregelen en drastische reducties in zorgpakketten.)

De werkgelegenheid in de sector Zorg & welzijn groeit de komende jaren sterk. De vraag is of de instroom van nieuw opgeleide werknemers voldoende zal zijn om te kunnen voorzien in de toenemende vraag naar werknemers in vrijwel alle domeinen van deze sector.

Volgend deel wordt vervangen door actuele cijfers.

Onderstaande tabel laat zien dat de groei van banen in Zorg & welzijn veel groter is dan de groei van banen in het algemeen.

Naast de toenemende vraag naar onder andere zorg vanwege de vergrijzing, zorgt deze vergrijzing er ook voor dat veel geschoold personeel de komende jaren zal verdwijnen.

Vraag van de arbeidsmarkt in de toekomst

Verpleging & verzorging

In de werkvelden van Verpleging & Verzorging zal de vraag naar personeel tussen 2005 en 2030 waarschijnlijk jaarlijks toenemen met 1,2 % tot 300.000 fte's.

De vraag naar personeel in de verzorgingshuizen en verpleeghuizen zal respectievelijk toenemen met 1,3% en 1,7%. In de thuiszorg zal de groei naar verwachting beperkt blijven tot 1,1% per jaar.

In het regeerakkoord van het kabinet Rutte zijn voorzieningen getroffen om in de komende jaren aan de vraag naar zorg te kunnen voldoen, resulterend in 139.000 extra fte's in 2015.

Maatschappelijke zorg

In de werkvelden van SAW (kinderen, jongeren, gehandicapten, geestelijke gezondheidszorg) is op de korte termijn een stijging in de behoefte aan personeel te constateren, maar dit segment zal daarna de gevolgen ervaren van de vergrijzing van de bevolking en de terugloop in vraag naar medewerkers gerelateerd aan werken met kinderen en jongeren.

Hoewel de vraag naar personeel in deze sector de komende jaren toe zal nemen is er in de sector WJK (welzijn, jeugdzorg en kinderopvang) sprake van onzekerheid door aangekondigde bezuinigingen.

Gezondheidsondersteuning

Bij de assistenten gezondheidszorg zijn tegengestelde ontwikkelingen zichtbaar:

- Er zijn meer apothekersassistenten nodig, maar er wordt tegelijkertijd bezuinigd op de apotheek, het werk verandert van bereiden naar meer klantgericht werken.
- Aan doktersassistenten is meer behoefte, het takenpakket van de assistente verandert, er gaan steeds meer doktersondersteunende taken naar de assistente. De doktersassistente wordt praktijkassistente, hoewel hierin ook veel verpleegkundigen werkzaam zijn.
- De behoefte aan tandartsassistenten blijft gelijk.

De werkgevers differentiëren de vraag naar werknemers met opleidingsniveau 3, gezien de werkvelden/doelgroepen als volgt:

Ouderen	tekort aanbod aan geschoolde werknemers
Gehandicapten	tekort aanbod aan geschoolde werknemers
Kinderen/jongeren	overschot aan geschoolde werknemers verwacht
Assisterende Gezondheidszorg	relatief gelijkblijvende personeelsbehoefte
Verpleging	tekort aanbod aan geschoolde werknemers
Verzorging	tekort aanbod aan geschoolde werknemers

Aanbod van arbeid

Aan de aanbodkant is enerzijds een aantal gunstige trends te onderscheiden. Het aantal personen met een opleiding in zorg of WJK is de afgelopen jaren sterk toegenomen; daarbij gaat het vooral om hbo'ers. Personen met dergelijke opleiding participeren vaak op de arbeidsmarkt: ze zijn aan het werk of werkzoekend; ook dat geldt weer het sterkst voor de hbo'ers. Anderzijds zijn er ook minpunten. Behalve in de jeugdzorg en de kinderopvang is het personeel in de sector sterk aan het vergrijzen. Het aandeel allochtonen in de sector is gering. Het onderwijs in de sector draagt aanzienlijk bij aan het arbeidsaanbod. Elk jaar kiest ongeveer hetzelfde percentage jongeren voor het onderwijs voor de sector. Dat betekent dat de hbo-opleidingen in zorg en WJK – net als alle hbo-opleidingen – een groeiende instroom kennen. De voortijdige schooluitval in het onderwijs voor de sector is laag en neemt verder af. Het onderwijsrendement, de mate waarin deelnemers aan het onderwijs het diploma halen is hoog; ze ligt gemiddeld op ongeveer tweederde. Vervolgens is het sectorrendement ook hoog: veel gediplomeerden krijgen een baan in de sector. Er zijn in de zorg voldoende stageplaatsen beschikbaar, in de WJK valt dat voor sommige opleidingen tegen. Het netto personeelsverloop is gering; met name verplegenden en verzorgenden vertrekken zelden naar een andere sector.

Analyse: aansluiting tussen vraag en aanbod

Op dit moment kent de arbeidsmarkt in zorg en WJK weinig knelpunten. De meeste vacatures zijn goed te vervullen en de werkloosheid ligt onder en bij hbo'ers ver onder het niveau van de natuurlijke werkloosheid. Dat laatste betekent tegelijkertijd dat er geen groot reservoir meer is van gekwalificeerde arbeidskrachten: niet-participerenden en werklozen hebben over het algemeen een leeftijd die (ver) boven de 45 jaar ligt. Ook de randvoorwaarden voor arbeidsmarktbeleid zijn goed: werknemers kennen over het algemeen een grote arbeidssatisfactie en zijn zelden op zoek naar ander werk – dit ondanks de werkdruk die werknemers en werkgevers als knelpunt zien. Ook verloopt de werving redelijk effectief: opvallend is dat de sector veel twintigers en dertigers via de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) in het mbo weet aan te trekken.

Het arbeidsaanbod in de sector neemt de komende jaren af door vergrijzing (uitstroom van zittend personeel) en ontgroening (minder jonge aanwas). In combinatie met de toenemende vraag in de zorg leidt dat in toenemende mate tot knelpunten. Die knelpunten betreffen vooral functies op het mbo-3 niveau en hoger. Het kost drie tot vier jaar mensen daarvoor op te leiden. Technologische ontwikkelingen waren tot nu toe geen oplossing voor de knelpunten: ze leidden eerder tot een hogere kwaliteit van de zorg dan tot een substantieel hogere arbeidsproductiviteit. Het is dus nodig om meer arbeidsaanbod te genereren; dit in combinatie met het vasthouden van zittende medewerkers.

Omdat in de WJK de vraag naar arbeid mogelijk zal afnemen en er ook nu al sprake is van een overaanbod van met name mbo-2 en mbo-3 opgeleiden, is in deze deelsector sprake van groeiende personeelsoverschotten en komt – nog steeds naast de noodzaak van behoud en soms additionele werving van hoger gekwalificeerd personeel – bevordering van externe mobiliteit op de agenda te staan.

Oplossingsrichtingen voor toekomstige knelpunten

- Oplossingen zijn ten eerste te vinden in het vergroten van de instroom. Een eerste bron is normaliter de instroom in het (initieel) onderwijs. Het zou goed zijn het relatieve aandeel scholieren dat voor een opleiding in de zorg (en WJK wat betreft met name het hbo) kiest te vergroten, zeker nu het aantal vmbo'ers gaat afnemen. Dit aandeel is natuurlijk al wel aanzienlijk en ook andere sectoren zullen aan jongeren blijven trekken. Daarbij scheelt het vooralsnog dat de economie niet erg snel aantrekt, zodat de eerste jaren de druk van de concurrentie op de arbeidsmarkt meevalt. Winst is mogelijk nog te boeken door ervoor te (blijven) zorgen dat er een goede beroepskeuzevoorlichting en studiekeuzebegeleiding van scholieren (en hun ouders) is, dat het onderwijs- en stage/leerbanenaanbod op de vraag naar personeel wordt afgestemd en dat er optimale faciliteiten voor onderwijs en lesmateriaal zijn. De nodige aandacht moet hierbij uitgaan naar de doelgroep allochtonen. Met name in het westen van het land zal de voorkeur die er bij deze doelgroep lijkt te bestaan voor andere (en voor WJK!) opleidingen moeten worden omgebogen naar de zorg. Dat ombuigen is

trouwens niet zo hard nodig voor jongeren die voor een mbo-4 of hbo-opleiding in de WJK kiezen, want daaraan blijft wel behoefte.

- De instroom hoeft niet alleen uit scholieren te bestaan. Voor een sector die nu al via de bbl veel twintigers en dertigers werft, liggen er nog veel meer mogelijkheden om zij-instromers aan te trekken. Omdat de uittredeleeftijd verder opschuift, is het goed het vizier ook op veertigers te richten. Het kan zowel gaan om nu elders werkenden, die op termijn weinig toekomst hebben of zien in hun beroep (horeca, detailhandel, kappers, etc.) als om werklozen die nu al voor een nieuwe keuze staan. De laatste groep moet zo snel mogelijk worden gemobiliseerd voor de sector, liefst voordat ze langdurig werkloos zijn en moeite krijgen het arbeidsritme te hervatten.
- Een volgende belangrijk cluster oplossingen is gelegen in het behoud en het vergroten van de inzetbaarheid van werkenden. Het verloop is laag en moet laag blijven, ook wanneer de gemiddelde leeftijd van het personeel oploopt. Ook is het belangrijk dat het personeel op oudere leeftijd inzetbaar is om haar taken te verrichten. Omdat er met name tekorten dreigen op mbo-3 en -4 en op hbo-niveau is het ook zaak de mogelijkheden van opscholing en omscholing (bijvoorbeeld van welzijn naar zorg) van het zittend personeel optimaal te benutten. Bij de WJK zal het daarbij meer om omscholing gaan dan in de zorg. Oplossingen in deze hoek kennen enerzijds een strategische component (opleidingsbeleid/Leven Lang Leren, duurzaam inzetbaarheidsbeleid, diversiteitsbeleid, ontwikkeling van carrièrepaden, uitwisseling van personeel tussen instellingen en branches mogelijk maken, ondersteuning van mobiliteitstrajecten, beloningsdifferentiatie, strategische personeelsplanning) en anderzijds een meer praktische kant (beperking van de (ervaren) werkdruk en fysieke overbelasting, aanpak van agressie, verbetering van de werksfeer, vergroting van de zeggenschap van werknemers over werktijden).

De nadruk ligt hiermee meer op sociale dan op technologische innovatie, al moeten de mogelijkheden om de technologie te gebruiken om de arbeidsproductiviteit te verhogen (e-health, hulpmiddelen, enz.) zeker niet veronachtzaamd worden, alleen al omdat deze ook de arbeidsomstandigheden kunnen verbeteren en daarmee de werkdruk en fysieke overbelasting beperken.

Het nieuwe prognosemodel van het onderzoeksprogramma is nog in ontwikkeling. Daardoor is het op dit moment nog niet goed mogelijk de omvang van de knelpunten en de effecten daarop van de genoemde maatregelen te berekenen. Wanneer het echter lukt de instroom met enkele procenten per jaar te vergroten, personeel langer actief te houden en werknemers met groeiperspectief op te scholen c.q. met werknemers waarvan de functie dreigt te verdwijnen of die niet langer optimaal functioneren om te scholen, dan moet het mogelijk zijn in ieder geval de eerste vijf jaar de grootste knelpunten te voorkomen.

4.3 Gevolgen voor het onderwijs

Uit bovenstaande ontwikkelingen kan afgeleid worden dat er over het algemeen behoefte is aan middelbaar opgeleide werknemers (niveau 3 en 4) en een dalende behoefte aan werknemers met opleidingsniveau 2 (wellicht vormt de thuiszorg hier op een uitzondering).

Gezien echter het aanbod geschoold personeel met een startkwalificatie op niveau 2 kan dit opleidingsniveau niet genegeerd worden. De diversiteit aan intredende werknemers in de sector met een startkwalificatie en het belang om zoveel mogelijk potentiële werknemers te binden aan de sector, maakt het gewenst om dit niveau een 'doorgroei-perspectief' te bieden om zo uiteindelijk ook een bijdrage te leveren aan de wens om hoger geschoold personeel te verkrijgen.

Ook de doorstroom van niveau 3 naar niveau 4 levert een bijdrage aan de behoefte aan hoger opgeleiden (deze doorstroom wordt door betrokkenen tot nu toe als 'meer vanzelfsprekend' ervaren).

In de hele beroepskolom Zorg & welzijn moeten docenten zich bewust zijn van de noodzaak dat zijzelf en (toekomstige) werknemers zich blijven ontwikkelen en scholen, zodat ze op de hoogte zijn van actuele ontwikkelingen in het werkveld en leerlingen daarover kunnen informeren c.q. daarmee kennis kunnen laten maken. Dit is vooral in het vmbo van belang, omdat deze vorm van onderwijs verder af staat van het werkveld en niet bijna 'automatisch' met nieuwe ontwikkelingen in aanraking komen. Wel is het, ook in het vmbo, erg belangrijk dat leerlingen op basis van actuele kennis en levenswijze ervaringen een keuze maken voor een vervolgopleiding en toekomstige beroepssituatie. Daarnaast moet ook vmbo-leerlingen geleerd worden dat ze zich in de sector Zorg & welzijn (zoals in elke sector) permanent moeten bijscholen.

Deze bewustwording start al in het vmbo waar de oriëntatie op de sector en bewustwording van de diversiteit aan werkvelden, het begin dient te zijn van een loopbaan- en opleidingskeuze.

LOB (Loopbaanontwikkeling en begeleiding) is in deze sector meer dan elders een noodzaak. Zorgvuldig LOB beleid in het vmbo verhoogt het sectorrendement waardoor het switchen van opleiding bij intrede in het mbo en het verlaten van de sector na diplomering verminderd wordt.

5. Toekomst sector Zorg & welzijn vmbo

5.1 VMBO Zorg & welzijn naast de andere vmbo sectoren

De vmbo sector Zorg & welzijn heeft zich binnen het beroepsgerichte deel van het vmbo ontwikkeld van een verdwijnend lno tot een beroepsvoorbereidende vorm van onderwijs binnen het vmbo waar ± 25% van de leerlingen zich thuis voelt.

VMBO Zorg & welzijn blijkt door leerlingen om diverse redenen gekozen te worden (zie Ecbo onderzoeken). In grote lijnen kunnen er twee motieven onderscheiden worden:

- Bewuste sector keuze: Leerlingen voelen zich aangetrokken tot 'zorg voor de medemens, hetzij oud of jong'. Een ander verwant keuzemotief – ingeval er geen consumptieve richting in de school is: De programma-onderdelen gericht op voeding en serveren spreken leerlingen aan (grootkeuken met restaurant).
- Onbewuste sector keuze (soms wordt er gesproken van 'negatieve' keuze): Leerlingen willen in feite een keuze uitstellen, weten wel welke sectoren hen niet aanspreken en kiezen voor Zorg & welzijn.

In tegenstelling tot de andere sectoren in het vmbo kent de sector Zorg & welzijn een eenvoudige programmastructuur en brede programma-inhoud. Daarmee wijkt zij af van de andere vmbo-sectoren.

Ter vergelijking:

- De sector Economie kent in feite een driedeling: Administratie, Handel en Consumptief. In totaal onderscheidt de sector zes beroepsgerichte programma's, elk met een specifiek aanbod per programma en per leerweg. (NB. In opdracht van OCW wordt een pilot uitgevoerd om binnen de bestaande structuur tot een geharmoniseerd programma aanbod te komen).
- De sector Techniek telt dertien beroepsgerichte programma's (mode & techniek is inmiddels afgebouwd). Naast negen afdelingsprogramma's kent deze sector drie intrasectorale programma's en een overkoepelend programma 'techniek breed'. (ook in deze sector worden voorstellen ontwikkeld om tot een meer eenvoudige structuur te komen, die meer recht doet aan de wensen van de leerlingen, de behoeften van het bedrijfsleven en de opleidingsordening in het MBO).
- De sector 'Groen': qua ordening lijkt deze relatief kleine sector op de sector Zorg & welzijn. Een smal en een breed programma. Wel is er per leerweg een programma met een verschillend aanbod. Waar het de doorstroom vmbo naar mbo betreft kent deze sector meer dan alle anderen een overstap van 'groen' naar andere sectoren.
- De Intersectorale programma's: De vier programma's die samen de 'sector' Intersectoraal vormen zijn onderling sterk verschillend wat betreft inhoud en opbouw. Sport, Dienstverlening en Veiligheid, ICT-Route, Technologie in de Gemengde Leerweg en het programma Intersectoraal met de uitstroomvarianten: Techniek & Commercie, Techniek & Dienstverlening, Dienstverlening & Commercie, zijn te omschrijven als programma's met een breed oriënterend karakter. Deze programma's kennen elk een verschillend aanbod voor de diverse leerwegen.

Hoewel vmbo Zorg & welzijn onderdeel uitmaakt van het vmbo als geheel en landelijke ontwikkelingen met betrekking tot het vmbo ook deze sector zal beïnvloeden, is het verduidelijken, vereenvoudigen en actualiseren van het programma aanbod in deze sector in relatieve zin, eenvoudig.

5.2 Verduidelijken, vereenvoudigen en actualiseren.

Verduidelijken:

Het vmbo programma Zorg & welzijn stelt leerlingen in staat zich te oriënteren en voor te bereiden op alle beroepenvelden in de sector Zorg & welzijn. Op dit moment ligt de nadruk meer op zorg dan op welzijn. Hierin moet verandering gebracht worden.

Het programma heeft waar het de oriëntatie betreft raakvlakken met enkele opleidingsgebieden in verwante sectoren (denk aan Uiterlijke Verzorging, Gezondheids- en laboratoriumtechniek, Facilitaire Dienstverlening en Voeding ('groen'), sport en bewegen).

Vereenvoudigen

Voorgesteld wordt het afdelingsprogramma en het intrasectoraal niet meer als afzonderlijke programma's te hanteren. De sector Zorg & welzijn moet bestaan uit één programma, dat vooral een oriënterende en

voorbereidende functie heeft (breedte oriëntatie) en voor leerlingen die dat willen/daar aan toe zijn de mogelijkheid biedt zich op een van de werkvelden voor te bereiden (diepte oriëntatie).

Vereenvoudigen van het programma is ook als volgt mogelijk.

- een kernprogramma, breed oriënterend en gericht op de gehele sector en voor alle leerlingen gelijk
- keuze programma-eenheden gericht op Verpleging & verzorging, Gezondheidszorg, Maatschappelijke zorg, Pedagogisch werk (incl. Onderwijs), Cultureel werk, waarbij leerlingen zich kunnen verdiepen in een of meer werkvelden voor ze de keuze maken voor een mbo-opleiding.

Zolang dit vanwege wettelijke eisen niet anders kan kunnen scholen het afdelingsprogramma laten 'slapen', zodat ze hun licentie niet kwijtraken.

Indien er voldoende gesaneerd kan worden in alle vmbo sectoren kan er ruimte komen voor een nieuw sectorgrenzend overschrijdend aanbod. Voor de sector Zorg & welzijn valt dan te overwegen om keuze-eenheden te ontwikkelen gericht op Uiterlijke Verzorging, Gezondheids- en Laboratoriumtechniek en Facilitaire Dienstverlening.

Het onderdeel Sport & Bewegen wordt in de huidige vmbo ordening bediend door SDV, maar zou ook als keuze-eenheid bij Zorg & welzijn passen.

Programma diversiteit per leerweg

In welke mate er vereenvoudigd kan worden in het programma-aanbod per leerweg, hangt af van enkele aannames:

- Assistent-opleiding in het vmbo wordt entree opleiding
- Leerwerktraject wordt entree opleiding
- Een programma moet aansluitingsrelevantie hebben of moet breed sectororiënterend zijn.
- Heel smalle routes met fuikwerking zijn in de sector Zorg & welzijn niet gewenst/niet relevant.
- Er worden maximaal drie kernprogramma's ontwikkeld, één voor de basis-, kaderberoepsgerichte leerweg en een voor de gemengde leerweg. Vanwege het grote verschil in lesuren is het niet mogelijk te komen tot één kernprogramma voor de kader- en de gemengde leerweg, tenzij leerwegen worden samengevoegd (zie hiervoor). Het programma voor doorstroom naar niveau 2 van het mbo moet vooral gericht zijn op doorstroom naar hogere mbo-niveaus.
Er wordt niet ingezet op een verkorte leerweg in het vmbo, omdat leerlingen die kiezen voor de sector Zorg & welzijn een groeifase nodig hebben om tot een bewuste keuze te kunnen komen.
- In de vmbo-programma's (kern en keuze) maken leerlingen op een positieve (niet sturende) manier kennis met de werkvelden van Zorg & welzijn, niet alleen op school, maar ook in de praktijk in de vorm van stages. De praktijk wijst uit dat leerlingen alleen een keuze kunnen maken voor een doelgroep als ze werkelijk, authentieke ervaring opdoen in het betreffende werkveld.
- Een keuze programma AG komt alleen beschikbaar voor kader en gemengde leerweg, omdat voor leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg doorstroom naar een mbo-opleiding assistenten gezondheidszorg geen optie is.
- Voor alle sectoren geldt dat in de krimpregio's op maat gesneden oplossingen nodig zijn om de diversiteit van het onderwijsaanbod op peil te houden. Om in de sector Zorg & welzijn te voorzien in de vraag naar werknemers op niveau 3 en 4, wordt aanbevolen om bij de oriëntatiemogelijkheden op deze sector het de leerlingen uit de theoretische leerweg van het vmbo en de havo te betrekken.

Kern en keuzeprogramma in schema:

	Kern (breed programma met nadruk op LOB)*	Keuze (verdiepend programma bestaande uit verschillende eenheden)
Basisberoepsgerichte leerweg	<ul style="list-style-type: none"> • Zorg en welzijn 	<ul style="list-style-type: none"> • Helpende zorg en welzijn • Sport en beweging • Uiterlijke verzorging (kappen)
Kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg	<ul style="list-style-type: none"> • Zorg en welzijn 	<ul style="list-style-type: none"> • Verpleging & verzorging • Gezondheidsondersteuning • Maatschappelijke zorg • Pedagogisch werk • Sociaal cultureel werk • Uiterlijke verzorging • Laboratoriumtechniek • Sociaal Maatschappelijke dienstverlening

*Het kernprogramma kan in beheersingsniveau en inhoud verschillen voor de twee onderscheiden leerwegen

Het keuzeprogramma komt tot stand door overleg in de regio tussen vmbo, ROC en bedrijfsleven.

Actualiseren

Actualiseren moet als resultaat hebben dat:

- Het beroepsgerichte programma in het vmbo oriënteert en voorbereidt op alle mbo-domeinen/werkvelden van de sector;
- Er rekening gehouden wordt met beroepsinhoudelijke trends en ontwikkelingen die door de branches bijeengebracht zijn via het Kenniscentrum Calibris;
- Het beroepsgerichte programma is afgestemd met c.q. herleid is van de kwalificatiedossiers mbo
- Er door middel van vakintegratie onderdelen van taal en rekenen op genomen worden in het beroepsgerichte programma. Daarnaast blijven de afzonderlijke vakken taal en rekenen aangeboden worden. Engels van leerlingen in de kader- gemengde en theoretische leerweg een zodanig niveau heeft dat doorstromen en afsluiting van een niveau 4 opleiding kansrijk is.
- Er een nieuw examenprogramma ontwikkeld wordt op basis van de beschreven ontwikkelingen (c.q. programma's voor de diverse leerwegen). Het lijkt daarbij niet zinvol de bestaande examenprogramma's als uitgangspunt te nemen, maar uit te gaan van de kwalificatiedossiers mbo, de daar beschreven beroepsprofielen en de in deze notitie geschetste ontwikkelingen en eisen.

Actualiseren is het meest urgent gezien de incompleetheid van de bestaande programma's, gezien de breedte van de sector en de omissies waar het ontwikkelingen in de werkvelden betreft. Niet uniek voor deze sector, maar in lijn met de maatschappelijke wensen, is ook het op niveau brengen van de beheersingsniveaus van taal en rekenen.

Ontwikkelingen in de werkvelden gaan snel, dit maakt dat onderwijs- en examenprogramma's aangepast moeten worden aan de actualiteit. In de visie van betrokkenen mag het na actualisering niet weer tien tot vijftien jaar duren voor dat er een nieuwe actualiseringsronde plaatsvindt. Betrokkenen en belanghebbenden stellen voor elke vijf jaar een actualisering van het programma plaats te laten vinden en alle werkvelden (onderwijs en branches) daarbij te betrekken.

Ten aanzien van 'vereenvoudigen en actualiseren' wordt van het ministerie van OCW verwacht dat het zowel beleidsmatig als financieel gefaciliteerd wordt.

5.3 Professionaliseren docenten

Hiervoor is aangegeven dat docenten fragmentarisch/niet voldoende op de hoogte zijn van ontwikkelingen in de beroepspraktijk. Hierdoor is het voor hen lastig de praktijk als uitgangspunt voor het onderwijs te nemen en de

theorie te concretiseren met praktijkvoorbeelden zodat het voor leerlingen aantrekkelijker en eenvoudiger wordt. Dat docenten de beroepspraktijk niet (meer) kennen heeft een aantal oorzaken:

- De sector Zorg & welzijn is breed en omvat veel (25) verschillende werkvelden.
- Met de invoering van de beroepsgerichte programma's in het vmbo werden docenten met een bevoegdheid voor een onderliggend vak (bijvoorbeeld gezondheidskunde of huishoudkunde) bevoegd om het totale beroepsgerichte programma te geven.
- In het onderwijs werken veel onderbevoegde of onbevoegde docenten die soms nog wel beschikken over pedagogisch-didactische vaardigheden, maar niet over de inhoudelijke kennis van de sector die noodzakelijk is om voor leerlingen contextrijk en aansprekend onderwijs te verzorgen.
- In het vmbo werken docenten die wel bevoegd zijn, maar niet bekwaam, omdat ze geen kennis hebben van de beroepspraktijk.
- Het onderwijs kent voor docenten geen verplichte stage in vakken/sectoren die ze doceren.

In het onderwijs moeten bevoegde en bekwame docenten lesgeven. Van docenten wordt verwacht dat ze actuele kennis hebben van de beroepspraktijk. Deze kunnen ze verwerven door stage te lopen in die beroepspraktijk, door hun leerlingen kennis te laten maken met deze beroepspraktijk en door deze kennis op peil te houden. Het platform Zorg & welzijn en het kenniscentrum kunnen daarin een rol spelen.

Van scholen wordt verwacht dat ze kwalitatief goed personeelsbeleid voeren en docentenstages daarin opnemen.

De eis kennis te hebben van de beroepspraktijk geldt niet alleen voor docenten beroepsgerichte programma's, maar ook voor docenten die lesgeven in de algemene vakken, zoals biologie, maar ook Nederlands. Door kennis van de beroepspraktijk kan een docent abstracte onderwerpen met praktijkvoorbeelden verlevendigen en uitleggen, waardoor ze voor leerlingen begrijpbaarder zijn. Daarnaast kan een docent het belang van de inhoud van zijn vak duiden, zodat het vak voor de leerling waardevol wordt.

Voor de sector Zorg & welzijn zijn plannen ontwikkeld voor een master dergree voor zittende docenten. Een belangrijke ontwikkeling, omdat zittende docenten beroepsgerichte programma's in hun vak geen aanbod vinden van opleidingen waardoor ze door kunnen stromen naar een LD-functie. Het projectplan Master degree is niet gehonoreerd, vanwege de enorme hoeveelheid aanvragen. Verschillende hogescholen hebben nu de handen ineen geslagen om toch tot de master degree te komen, een ontwikkeling die voorbeeldmatig kan zijn voor andere sectoren/beroepsgerichte programma's in het vmbo en veel bijval verdient.

5.4 Positie GL en TL

38% van de leerlingen in de Theoretische leerweg stroomt door in een mbo-opleiding in de sector Zorg & welzijn. Veel van deze leerlingen hebben zich nauwelijks georiënteerd op de sector en maken een keuze op basis van beelden, verhalen, enz.

Het vmbo-programma biedt ruimte om deze leerlingen een LOB-programma te laten volgen, dat kan afsluiten met een sectorwerkstuk, waardoor ze zich oriënteren op de sector Zorg & welzijn. Het lijkt zinvol te zijn hiervoor een programma-aanbod te ontwikkelen, vooral gezien het feit dat de sector behoefte heeft aan werknemers vanuit de TL. Een aantrekkelijk LOB-programma zou meer leerlingen kunnen trekken.

Bijlage 1: Samenstelling van visiegroep

Mw. N. Adér	Beleidsadviseur MBO Raad
Dhr. G. Beckers	Voorzitter platform Zorg & welzijn
Dhr. R. ten Dam	Adviseur commissie welzijn MBO Raad
Dhr. J. Kamoschinski	Beleidsadviseur GGZ Nederland
Dhr. H. Kanters	Actiz
Mw. J. Kerkhoffs	Programmamanager SPV
Dhr. J. de Kruijf	Adviseur platform Zorg & welzijn/secretaris SPV
Mw. A. van der Linden	ANKO
Dhr. E. Luttk	MO Groep
Dhr. L. Prins	Lid platform Zorg & welzijn
Mw. M. Rolie	Directeur vakcollege Zorg en dienstverlening
Mw. W. Roijackers	Secretaris platform Zorg & welzijn
Dhr. H. Timmerman	VGN
Mw. G. Visser-van Erp	VNO NCW MKB Nederland

Bijlage 2: Opleidingsdomeinen in het mbo

(Uit: R. van Gils: Definitieve Boomstructuur Registratiesystematiek, 1 december 2009, p.2)

Opleidingsdomein	Cluster van kwalificatiedossiers
1. Bouw en infra	1.1 Bouwkunde 1.2 Infrastructuur
2. Afbouw, hout en onderhoud	2.1 Hout en meubel 2.2 Stukadoren en afbouw 2.3 Schilderen en onderhoud 2.4 Schoonmaak en glazenwassen
3. Techniek en procesindustrie	3.1 Werktuigbouwkunde 3.2 Elektrotechniek 3.3 Installatietechniek 3.4 Procesindustrie 3.5 Vliegtuigtechniek
4. Ambacht, laboratorium en gezondheidstechniek	4.1 Ambachtelijke techniek 4.2 Gezondheidstechniek 4.3 Laboratoriumtechniek
5. Media en vormgeving	5.1 Mediatechniek 5.2 Mediavormgeving 5.3 Evenemententechniek 5.4 Ruimtelijke vormgeving
6. Informatie en communicatietechnologie	6.1 Industriële automatisering 6.2 Kantoorautomatisering 6.3 Digitaal onderzoek
7. Mobiliteit en voertuigen	7.1 Mobiliteitstechniek 7.2 Carrosserietechniek
8. Transport, scheepvaart en logistiek	8.1 Scheepvaart 8.2 Luchtvaart 8.3 Wegtransport 8.4 Logistiek
9. Handel en ondernemerschap	9.1 Detailhandel en groothandel 9.2 Management en ondernemerschap 9.3 Mode en interieurindustrie 9.4 Tapijt en textielindustrie
10. Economie en administratie	10.1 Administratieve dienstverlening 10.2 Zakelijke dienstverlening 10.3 Commerciële dienstverlening
11. Veiligheid en sport	11.1 Defensie 11.2 Publieke veiligheid 11.3 Particuliere veiligheid 11.4 Sport en bewegen
12. Uiterlijke verzorging	12.1 Haarverzorging 12.2 Schoonheidsverzorging 12.3 Voetverzorging
13. Horeca en bakkerij	13.1 Horeca 13.2 Brood en banket 13.3 Facilitaire dienstverlening
14. Toerisme en recreatie	14.1 Toerisme 14.2 Recreatie

Opleidingsdomein	Cluster van kwalificatiedossiers
15. Zorg en welzijn	15.1 Verpleging en verzorging 15.2 Gezondheidsondersteuning 15.3 Maatschappelijke zorg 15.4 Pedagogisch werk 15.5 Cultureel werk
16. Voedsel, natuur en leefomgeving	16.1 Voeding en productie 16.2 Voeding en handel 16.3 Verse voeding 16.4 Natuur en milieu 16.5 Natuur en vormgeving 16.6 Natuur en zorg 16.7 Dier en zorg 16.8 Grond en infra

Geraadpleegde documenten

Denktank economie, De balans opgemaakt, visiedocument sector economische dienstverlening vmbo, 2009 z.p.

MBO Raad (2009)

Derde benchmark middelbaar beroepsonderwijs, Kenniscentrum beroepsonderwijs arbeidsmarkt, Price Waterhouse Coopers, 2009, z.p.

MBO raad, (2010)

4^e Benchmark middelbaar beroepsonderwijs, Bouwsteen studiesucces, Kenniscentrum beroepsonderwijs arbeidsmarkt, juni 2010 Nijmegen,

Gils R. van (2009)

Definitieve boomstructuur Registratiesystematiek, 1 december 2009 Doetinchem

Neuvel, J. Esch, W. van (2010)

Van vmbo naar mbo: doorstroom en loopbaankeuze. Monitor doorstroom vmbo-mbo, cohort 4 en 5. 's Hertogenbosch/Amsterdam: ecbo

Schoonhoven, R. van, Heijns, D. (2009)

Eén jaar VM2. Rapportage 2008-2009 experimenten 1e tranche. 's Hertogenbosch/Amsterdam ecbo

Schoonhoven, R. van, Heijns, D. & Weijers E. (2010)

Zicht op effect? Tussenrapportage experimenten eerste en tweede tranche VM2 2009-2010, versie 1.1

Stichting Platforms VMBO (SPV) (2010)

VMBO Herkend. Structuur van het vmbo in de toekomst. Advies op basis van het veldonderzoek Stichting Platforms VMBO 2009, z.p.